

RECENZIE A ZPRÁVY

PRÍSPEVOK K DEJINÁM ĽUDOVEJ DEMOKRACIE V ČSR (Košický vládný program na Slovensku). Vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1955. Strán 279.

Na konferencii vedeckých pracovníkov v apríli 1955 v Libliciach, usporiadanej k 10. výročiu oslobodenia Československa, okrem iného sa konštatovalo, že doterajšia historiografická produkcia z najnovších dejín ani zďaleka nie je úmerná významu udalostí, ktoré sa odohrali v záverečnej etape nášho národnooslobodzovacieho boja a ktoré vytvárali a vytvárajú proces ľudovodemokratickej revolúcie.

Samá konferencia priniesla mnoho podnetov, aj isté výsledky pre bádanie v tomto smere, a zborník príspevkov prednesených na konferencii (*Otázky národnej a demokratickej revolúcie v ČSR*, vydala ČSAV roku 1955) stáva sa vítanou publikáciou tak pre rozšírenie našich vedomostí o základných otázkach národnooslobodzovacieho boja, národnej a demokratickej revolúcie v ČSR a jej prerastania v revolúciu socialistickú, ako aj popudom k ďalšiemu rozvinutiu práce čs. historikov na tomto úseku dejín.

Takmer súčasne s uvedeným zborníkom vydal Ústav dejín KSS v Slovenskom politickom vydavateľstve politickej literatúry veľmi potrebnú monografickú prácu, zborník štúdií o Košickom vládnom programe.

Redakcia postupovala správne, že sústredila na zvládnutie tejto úlohy viacerých pracovníkov z rozličných disciplín spoločenských vied, ktorí sa podujali objasniť význam Košického vládného programu a zobraziť boj komunistickej strany za jeho uvedenie do života. Ich veľkou úspešné úsilie odráža sa v zborníku v siedmich príspevkoch a podáva doteraz najobsiahlejšie rozpracovanie nastolenej tematiky. Zborník svojím poslaním do značnej miery presahuje okruh tých (propagandisti, straničníci a osvetoví pracovníci), ktorým, podľa náhľadu redakcie, je knižka určená. Nazdávame sa, že predovšetkým príspevky M. Surinu o industrializácii Slovenska a M. Faltana o výstavbe a prestavbe poľnohospodárstva na Slovensku, aj pri ich stručnosti, práve vzhľadom na presvedčivosť uvádzaných historických faktov, výrazné vyzdvihnútie naozaj kľúčových momentov z ekonomickej oblasti na Slovensku, upútajú pozornosť vedeckých pracovníkov a budú pre nich pomocou pri ďalšom tvorivom rozvíjaní problematiky.

Rovnako aj rozsahom síce nevelký, ale tým závažnejší príspevok F. Vartika o mieste Košického vládného programu v našej revolúcii prináša cenné zhrnutie zásadných teoretických ujasnení, ako naša ľudovodemokratická revolúcia je jednotný súvislý revolučný proces s dvomi etapami, s etapou národnou a demokratickou a s etapou socialistickou a ako treba ponímať jednotlivé javy a sily, zúčastňujúce sa na jej vytváraní a z nej vychádzajúce.

Základný príspevok v zborníku od Š. Raisa *Košický vládný program — program našej národnej a demokratickej revolúcie* umožňuje na širokom pôdoryse pohľad na korene, priebeh a dovŕšenie udalostí, z ktorých sa ako historický výsledok organicky zrodil program našej revolúcie. Analýzou a komentovaním najzávažnejších bodov Košického vládného programu autor podčiarkol predovšetkým to, čo robí z programu prvej domácej vlády „vynikajúce dielo tvorivého uplatnenia a rozvíjania medzinárodne platnej stratégie a taktiky leninizmu v našich konkrétnych, historických národných i triednych pomeroch“ (str. 51). Avšak vzhľadom na štruktúru ďalších príspevkov v zborníku (od A. Hučkovej, M. Vartíkovej a V. Čecha) treba povedať, že príspevok vzal v mnohom smere uvedeným autorom takrečeno „vieteť z plachát“ alebo v niektorých častiach ich prácu privedil opakovateľnosť.

Aj keď si uvedomujeme, že v zborníkových prácach, najmä keď ide o problematiku závažnú a rozvrhnutú medzi viacerých autorov, zvyčajne sa objavujú tieto nedostatky, jednako bolo treba vynaložiť najmä zo strany redakcie viac úsilia o ich eliminovanie. Taktiež prekvapuje značný počet a rozsah citácií, ktorými sa v niektorých príspevkoch často po-

rušuje rytmus pôvodného textu autora, odhliadnuce od toho, že si nimi autor spohodľňuje cestu k dosiahnutiu záverov. Domnievame sa, že redakcia mohla siahnuť k doslovnému publikovaniu Košického vládneho programu v zborníku vo forme prílohy, čo by bolo prospešné aj pre štruktúru príspevkov a čo by boli zaiste vďačne prijali aj čitatelia, pretože by sa im takto dostal do rúk kompletný materiál o Košickom vládnom programe. V súvislosti s tým treba tiež poznamenať, že až do nedávneho vydania zborníka dokumentov k dejinám KŠČ z rokov 1938—1945 *Za slobodu českého a slovenského národa* (SVPL, 1956), kde je uvedený dokument publikovaný, okrem brožúrok vydaných po oslobodení a pochopiteľne rozobrauých, nemali sme v solídnej forme publikovaný a na knižnom trhu dostupný tento významný dokument.

Štúdia A. Hučkovej *Košický vládny program — výsledok národnooslobodzovacieho boja Čechov a Slovákov* okrem hodnotení faktov už známych, zhrňuje ďalšie skutočnosti, pričom sa zameriava predovšetkým na vývoj zo slovenskej strany, hoci téma určuje úlohu sledovať národnooslobodzovací boj vyvážené a v celej šírke. Autorka v tejto práci dokázala, že možno s ňou trvalo počítať pre vážnu a systematickú prácu v spracovaní otázok z obdobia druhej svetovej vojny a že v porovnaní so svojimi prvými príspevkami je na dobrej ceste zbavovania sa opisnosti. Okrem iného je však potrebné, aby bola precíznejšia v štylizácii, aby sa nestávalo, že niektoré formulácie vyznievajú príliš kuso (napr. na str. 98) alebo nie sú dosť adresné (napr. na str. 82).

Štúdie M. Vartíkovej *Boj Komunistickej strany Československa za uskutočňovanie zásad Magay charty slovenského národa a V. Čecha Košický vládny program a boj Komunistickej strany Československa za jednotu ľudu* ukazujú, cez aké složitú otázku, otvorenú sabotáž a zákulisné nástrahy buržoáznej reakcie a iných nepriateľov nášho zriadenia musela komunistická strana viesť boj, aby sa mohlo smerovať k faktickému a nielen právne mu dosiahnutiu základaých premien, vytýčených vo vládnom programe v záujme zrovnoprávnenia Slovenska s českými krajinami a tým aj k upevneniu jednoty československého ľudu. Pritom je príspevok M. Vartíkovej historickjší, viac fundovaný materiálom, kým príspevok V. Čecha je ladený skôr propagandisticky.

Sme vďační autorskému kolektívu, že sa podujal na spracovanie tejto dôležitej tematiky, aj Ústavu dejín KŠČ, že prikráča k vydávaniu pôvodných prác z našich najnovších dejín. Odhliadnuc od niektorých uvedených nedostatkov zborníka, je nesporne nžitočný a potrebný a, ako vieme, vzbudil u nás značnú pozornosť. Priradené, že v tejto krátkej zpráve nebolo možné zaoberať sa hlbšie rozborom otázok, ktoré zborník prináša, chceli sme aspoň stručne upozorniť na jeho charakter a mienime sa k nemu ešte vrátiť pri inej príležitosti. Historický ústav chce totiž podchytiť záujem o tieto otázky aj tým, že ešte tohto roku usporiada viacero verejných diskusií k tematike z najnovších dejín. Domnievame sa, že takéto podujatia budú mať ohlas a že sú potrebné aj v záujme bližšieho poznávania kľúčových udalostí nášho nedávneho vývinu a prinesú prospech aj pre ďalšie tvorivé vedecké bádanie.

M. Kropilák

DEJINY NOVOVEKÚ I. DIEL, 1640 — 1789. Vydalo Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1955. strán 421.

Z ruského originálu: Akademiya nauk SSSR, Institut istorii: Novaja istorija, tom pervyj, 1640 — 1789, pod redakciou B. F. Poršneva, člena korepondenta Akademii nauk SSSR, S. D. Skazkina, prof. V. V. Biriukoviča. — Gosudarstvennoje izdatelstvo političeskoj literatury — 1953 preložil kolektív pod vedením B. Graeu. Vedecký redaktor dr. Ján Tibenský, redaktorka publikácie Irina Michalidesová.

Vydanie prvého dielu *Dejiny novoveku*, slovenského prekladu sovietskej vysokoškolskej učebnice, je skutočnosťou, ktorú s radosťou privítali študenti aj učitelia vysokých škôl a všetci, ktorí sa zaujímajú o štúdium dejín. Je to prvá vysokoškolská učebnica všeobecných dejín novoveku v slovenčine a zaplňa tak jednu z medzier, ktoré na tomto poli máme. Zaiste dopomôže k zvýšeniu úrovne štúdia všeobecných dejín a treba len dúfať, že neostane iba pri slovenskom vydaní 1. dielu, ale že postupne, no pohotove budú nasledovať aj ostatné diely.

Prvý diel *Dejiny novoveku* je prvou časťou plánovanej trojdielnej učebnice novovekých dejín od roku 1640 do roku 1789 a zahrňuje obdobie od anglickej buržoáznej revolúcie do predvečera francúzskej buržoáznej revolúcie konca 18. stor. Je výsledkom práce širokého okruhu spolupracovníkov, ktorí sa mohli oprieť pri spracovávaní jednotlivých kapitol o bohatú produkciu ruskej i sovietskej historiografie, všimajúc si pritom zrejme aj pro-

dukcii jednotlivých národov. Veľký význam tejto učebnice je práve v jednotnom poňatí vývinu Európy a Severnej Ameriky v druhej polovici 17. a v 18. stor. na základe jedine správneho učenia o vývine spoločnosti — na základe historického materializmu. Práve marxistický prístup k problematike dovolil autorom učebnice skončiť s tradičným poňatím buržoáznej historiografie,¹ ktorá zobrazovala v príručkách i učebniciach všeobecných dejín len vývin niektorých štátov — tzv. veľmocí, kým vývin ostatných krajín sa dotýkala len ako okrajovej problematiky pri zobrazovaní veľmocenskej politiky Anglicka, Francúzska, Habsburskej monarchie, Pruska a do prelomu 17. a 18. stor. aj Španielska. Prítomní tento výklad zväčša nepresahoval dejiny politické a diplomatické. Naproti tomu recenzovaná učebnica sa snaží podávať obraz o vývine všetkých krajín a venuje veľkú pozornosť rozboru existujúceho stavu vývinu výrobných síl a výrobných vzťahov a vychádzajú z neho zobrazuje život výrobcov materiálnych statkov i vládnúcej triedy, jej politiku a spoločenský vývin vôbec.

Vydanie prvého dielu *Dejín novoveku* v SSSR roku 1951 našlo živý ohlas medzi historikmi, a to nielen v SSSR, ale aj v zahraničí, o čom svedčia jednak recenzie,² jednak preklady tejto práce v Maďarsku³ i u nás. Popri všeobecne kladnom hodnotení upozorňovali hneď prvé sovietske recenzie v časopisoch *Boľševik* a *Voprosy istorii* na rad vážnych nedostatkov. Ústav dejín AV SSSR vydal preto roku 1953 nové, doplnené a opravené vydanie, v ktorom sa autori i redaktori snažili odstrániť nedostatky a chyby kritizované sovietskymi historikmi. Vďaka tomuto ozaj pohotovému reagovaniu na kritiku a pomalému postupu prekladateľských prác u nás vyšiel v slovenčine už preklad tohto opraveného vydania.

V našej recenzii sa nebudeme zaoberať vymenovaním všetkých tých kladov a nedostatkov, ktoré uvádzali už spomínané recenzie. V druhom vydaní bola totiž časť z nich už akceptovaná a text podľa nich opravený, resp. doplnený a prepracovaný. Tak napr. pripomienky I. Galkina⁴ o nesprávnosti stavania do úplného protikladu anglickej buržoáznej revolúcie 17. stor., a francúzskej buržoáznej revolúcie konca 18. stor., pripomienky o nedostatku zdôraznení úlohy nadstavby, o podľahnutí buržoáznej koncepcii pri výklade „Habeas Corpus act“, obchádzanie otázky vytvárania buržoáznych národov a iné. Ďalej opravili autori aj niektoré nepresnosti, no ozaj len tie, na ktoré upozornili sovietske recenzie. Nepresnosti uvádzané v recenzii v časopise *Sovietská história* roku 1954, č. 2⁵ autori nezbadali a neopravili. V ďalšej recenzii sa zameráme len na niektoré pripomienky týkajúce sa obsahovej stránky a druhú časť venujeme nedostatkom slovenského vydania a problémom, ktoré sa v tejto súvislosti vynárajú pri prekladaní odbornej historickej literatúry.

Najprv niekoľko poznámok k obsahovej stránke učebnice.

Učebnica pozostáva z 20 kapitol, z ktorých 16 hovorí o vývine jednotlivých krajín Európy a Severnej Ameriky (okrem Ruska), 17. a 18. kapitola je venovaná medzinárodným vzťahom v 17. a 18. storočí, 19. kapitola hovorí o vzťahoch západnej Európy a krajín Východu, kým 20. kapitola zhrňuje sociálno-politické a kultúrne výsledky histórie Európy v 17. a 18. stor. Čo sa týka proporciálneho rozdelenia celej látky, treba konštatovať, že časti venované vývinu Anglicka, Francúzska a Severnej Ameriky (prakticky len výklad o vojne za nezávislosť) sú predimenzované na úkor ostatných krajín. Veď tých 213 strán (v slov. vydaní) tvorí polovicu celej knihy, ktorá je aj tak dosť objemná na učebnicu. Je zrejmé, že výkladu o Portugalsku, Taliansku, Dánsku, Švédsku, no najmä o južných Slovanoch ostalo potom málo miesta, výklad je tu neprimerane krátky, zväčša len veľmi všeobecný.

Veľmi postrádate v učebnici dôkladný teoretický úvod, ktorý podľa našej myšlienky mal osvetliť periodizáciu novovekých dejín a hlavné teoretické otázky hospodárskeho a spoločenského vývinu v 17. a 18. stor. Pokladáme to za nedostatok predovšetkým preto, že ide o prvý diel marxistickej učebnice novovekých dejín a vieme, že marxistická periodizácia histórie veľku a novovekých dejín zvlášť sa odlišuje podstatne od buržoáznej periodizácie. V súvislosti s tým mohla redakcia vysvetliť, prečo obdobie 1640 — 1789 patrí do novoveku, prečo tvorí táto látka samostatný diel učebnice novoveku a nie poslednú časť učebnice

¹ Porovnaj J. Polišenský, D. Krandžalov, Fr. Kutnar, J. Navrátil a V. Záček, Otázky studia obecných dejín a sovietská učebnica novovekých dejín, *Sovietská história* 1954, č. 2, str. 247, 248.

² I. Gal'kin, Učebnoje posobie po novoj istorii, *Boľševik*, 1952, č. 8, Preklad v *Sovietská veda-Historie*, roč. 1952, č. 5.

³ Popov, Rudenko, Rýžkova, Novaja istorija, *Voprosy istorii* 1952, č. 8, Geiler Béla, *Az újkor története*, Századok 1955, č. 2.

⁴ *Az újkor története*, Budapest, Tankönyvkiadó 1953, strán 359.

⁵ *Sovietská veda-Historie*, roč. 1952, č. 5, str. 654 a n.

⁶ Str. 250 a n. (recenzia vyšla po vydaní 2. vydania).

stredoveku, ako to bolo v sérii sovietskych vysokoškolských učebníc, vydaných pred svetovou vojnou. Bolo to potrebné o to viac, že v týchto otázkach nie je jednotné stanovisko ani medzi sovietskymi historikmi.⁶

Osvetlenie hlavných teoretických otázok by sa žiadalo zase preto, lebo ide o prvý diel učebnice, ktorá hude v podstate hovoriť o vývine kapitalizmu v jednotlivých krajinách. Preto nesmel chýbať teoretický úvod o zákonitostiach a sprievodných zjavoch zrodu a rozvoja kapitalizmu, o otázkach pôvodnej akumulácie, o kapitalistickej manufaktúre, o priemyselnej prevrate, o problémoch buržoáznej a buržoáznodemokratickej revolúcie, o formovaní buržoáznych národov, o tzv. osvietenom absolutizme, merkantilizme a pod. Takýto teoretický úvod by bol užitečný aj prácu autorov v tom zmysle, že by sa nemuseli vracaf k týmto problémom v jednotlivých kapitolách, čo niekedy pôsobí rušivo na celistvosť výkladu.

Učebnica začína kapitolou Predpoklady a začiatok anglickej buržoáznej revolúcie 17. stor. Tu bolo žiaduce vychádzať z leninskej definície revolučnej situácie.⁷ Nejde nakoniec o jej citovanie, no keď sa už cituje, patrí rozhodne hneď do prvej kapitoly a nie až do deviatej (str. 211). To je však formálna stránka. Je isté, že autori vychádzali z tejto definície, ale pri výklade objektívnej revolučnej situácie nie je ukázaná dost plasticky „kríza politiky panujúcej triedy“ a „mimoriadne zosťrenie zbedačenia a utrpenia utlačaných tried“,⁸ čo sa ukazuje zvlášť výrazne pri porovnaní s veľmi presvedčivým a hlbokým rozborom zvýšenia aktivity más. Celkom nedostatočne je však ukázaná historicky progresívna úloha buržoázie v anglickej buržoáznej revolúcii 17. stor. a vo vojne o nezávislosť v Severnej Amerike. Poučka Lenina o subjektívnom faktore, to, že „nie z každej revolučnej situácie vznikne revolúcia, ale iba z takej situácie, keď k uvedeným objektívnym zmenám pristupuje schopnosť revolučnej triedy uskutočňovať revolučné masové akcie, dostatočne silné, aby zlomili (alebo podlomili) starú vládu“⁹ nie je v samom výklade dôsledne uplatnená. Bolo by to žiaduce o to viac, že len konkrétny a všestranný rozbor činnosti a úlohy buržoázie v buržoáznych revolúciách môže podať správny a presvedčivý obraz o zásadnej protikladnosti buržoáznej a socialistickej revolúcie, o triednej obmedzenosti buržoáznej revolúcie.

Na nedostatočné ukávanie úlohy subjektívneho faktora v revolúcii nadväzuje aj nedostatočné, sčasti zasa jednostranné hodnotenie činnosti a názorov jednotlivcov. Osobnosti Cromwella, Jeffersona, Franklina sú vykreslené príliš negatívne, hoci práve pri rozbere ich náhľadov a činnosti sa naskytá jedinečná príležitosť ukázať janusovskú tvár buržoázie — jej pokrokovosť i reakčnosť aj vtedy, keď bola triedou revolučnou.¹⁰

Pri výklade udalostí za revolúcie by sa žiadalo presnejšie datovanie, aby sa nestratil presný chronologický sled udalostí. Tak napr. vydanie *Článkov návrhov* na str. 51 (56 v ruskom origináli) sa nedatuje a ďalej sa píše, že vzápätí na to bol v Londýne podniknutý pokus o presbyteriánsky prevrat, hoci tento sa uskutočnil 26.—27. júla 1647. kým *Články návrhov* boli uverejnené až za pochođu na Londýn 1. augusta 1647.¹¹ Slovenský preklad vynechal niekedy dátum aj tam, kde v origináli je (str. 45 — zrušenie tzv. rytierskych majetkov).

V VII. kapitole (Francúzsko v druhej polovici 17. a na začiatku 18. stor.) postrádamé výklad zahraničnej politiky za Eudovíta XIV., ako aj osvetlenie niektorých otázok vnútornej politiky — napr. zrušenie Nanteského ediktu roku 1685 a vystahovalectvo hugenotov. Prítom učebnica obsahuje dosť podrobný výklad zahraničnej politiky Francúzska, ktorý je v XVII. a XVIII. kapitole.

Tieto kapitoly hovoria o medzinárodných vzťahoch v druhej polovici 17. a v 18. stor. a prakticky sa v nich hovorí o zahraničnej politike najmä veľmocí, čím však tento výklad je viac-menej odtrhnutý od celkového vývinu tej ktorej krajiny. Okrem toho boli autori týchto kapítol nútení opakovať mnohé veci, povedané už v prechádzajúcich kapitolách. Metodicky by bolo preto správnejšie hovoriť o zahraničnej politike pri výklade vývinu tej ktorej krajiny.

Tak isto XIX. kapitola Západná Európa a krajiny Východu, ktorá podľa hlasu sovietskej kritiky mala hovoriť najmä o vnútornom vývine v kolóniách, hovorí v podstate o koloniál-

⁶ Na tento nedostatok upozornila aj recenzia vo *Voprosy istorii*, no redaktor na ňu pri druhom vydaní nereagovali.

⁷ Lenin, *Krač II. Internacionály*, Bratislava 1952, str. 12 a n.

⁸ Tamtiež, str. 12.

⁹ Tamtiež, str. 13.

¹⁰ Porovnaj recenziu Gelléra, *Századok 1955*, č. 2, str. 296 a n.

¹¹ Porovnaj *Anglijskaja buržoáznaja revolucija XVII. veka*, Moskva 1954, zv. I., str. 215 a 217.

nej politike západoeurópskych štátov, čo by bolo oveľa správnejšie podávať v priamej súvislosti s výkladom o vývine tej ktorej „metropoly“.

Posledná kapitola Sociálnopolitické a kultúrne výsledky histórie Európy v 17. a 18. stor. sa snaží nahradiť to, čo je veľmi slabo (rozsahové i obsahové) zastúpené pri výklade vývinu jednotlivých krajín — otázky vývinu literatúry, umenia, vedy a techniky. Cenná je tu časť o ruskej kultúre 17. a 18. stor., ináč je však táto kapitola so svojimi osemnástimi stranami „popoluškou“.

Tým končíme poznámky k obsahovej stránke učebnice a prejdeme k otázkam slovenského vydania. Pri hodnotení slovenského prekladu a celkovej úpravy tohto vydania treba mať na zreteli najmä okolnosť, že v oblasti všeobecných dejín nemáme na Slovensku žiadnu tradíciu ani čo do publikácií, ani čo do prekladov. Táto okolnosť rozhodne sťažovala prácu prekladateľov, no o to serióznejšie mali pristupovať k svojej práci vedúci prekladateľského kolektívu B. Graca a vedecký redaktor J. Tibenský, ktorí boli okrem jedného prekladateľa jedinými historikmi, zainteresovanými na preklade.

Najprv niečo o terminologických otázkach, pretože tu je najviac nedostatkov. Väčšina z nich má korene v mechanickom prekladaní ruských termínov, ktoré sú v sovietskej historiografii už zaužívané, no nikdy ich nemožno brať za základ pri tvorení termínov, označujúcich inštitúcie francúzske, anglické atď. Tak napr. v ruskom origináli sa na str. 249 hovorí o inštitúcii „obščaja palata“, z čoho v slovenskom preklade vznikla „snemovňa“ (str. 212), hoci ide o „cour plénière“. S. K. Neumann to prekladal ako „plnomocný súd“¹² v preklade Mathiezovho diela *Francouzská revoluce* sa používa — myslím nesprávne — „plnomocný dvůr“. Tak isto vznikol „snem občin“ (str. 394) z ruského „palata obščin“ (angl. House of Commons), hoci sa bežne používa dolná snemovňa. Pre nemecký termín „Kottasse“ používa ruština výraz „kotter“, ale nášmu čitateľovi, najmä študentovi tento termín už ozaj nič nehovorí (str. 259). Ďalej nesvedčí o svedomitej práci ani prekladateľov, ani redaktorov, keď sa meno Turenne jednoducho prepíše z ruskej fonetickej transkripcie ako Tourain (str. 77). K prepisu mien by sme ešte podotkli, že je správnejšie z viacerých znení mena používať najčastejšie a pôvodne používanú formu (tak Meslier a nie Mellier, lebo pod posledným to potom nemožno nájsť ani vo francúzskych encyklopediách a bibliografiách).

Miestami sa vyskytuje aj neznalosť súčasnej terminológie, keď sa namiesto delby práce hovorí o rozdelení práce (str. 115, 204, z ruského rozdelenie truda), namiesto už zaužíteho a myslíme, že aj správneho termínu znevôlnenie, znevôľňovanie sa používa znevôľničenie, znevôľňovanie (str. 239 a ďalšie).

Vcelku poukazujú terminologické chyby na nevyhnutnosť zaoberať sa širšie týmito otázkami. Podľa našej mienky nie je správne, keď sa pri výklade dejín cudzieho národa používa jednoducho, bez akéhokoľvek vysvetlenia slovenský termín. Nemožno tu mechanicky prenášať zvyklosti ruskej, nemeckej, anglickej alebo francúzskej historickej spisby. Tu sú termíny už zaužíte, lebo tieto národy majú bohatú produkciu vlastnú i prekladovú v odbore všeobecných dejín. Ani my nie sme proti tvoreniu vlastných, slovenských termínov, prip. poslovenčovaniu cudzích termínov. No tvoríť ich vždy z originálu a zatiaľ ešte uvádzať v zátvorke alebo poznámke originálny termín. Veď mnohé termíny už samy osebe hovoria o tom, o akú udalosť ide. Preto je nesprávne nahradiť napr. pojem „cavaliers“ prezývku rojalistov za anglickej buržoáznej revolúcie — slovom rytieri. Potom by sme mohli hovoriť miesto dekabrísti decembristi, miesto raznočinci inteligenti, nešťachtici a pod. Okrem toho tento spôsob používania len slovenských termínov veľmi sťažuje, ba niekedy aj znemožňuje nájsť príslušné veci v náučných slovníkoch a príručkách.

V preklade je mnoho chýb a niektoré sú také očividné, že pri dôkladnom čítaní by ich bol musel zbrať vedecký aj jazykový redaktor. Napr. na strane 103 vystupujú nástroje ako súkromnovlastnícky prežitok (!), lebo ruská veta „časť jeho ne poterjala eščo kakich to ostatkov ličnotrudovoj sobstvennosti (na primer instrumenty)“ (ruské vydanie str. 119) znie v preklade „jedna jeho časť sa ešte nezhabila súkromnovlastníckych prežitkov (napr. nástroje)“. Ide o 18. stor. v Anglicku a ide o to, že „jedna jeho časť (totož manufaktúrneho robotníctva — Á. P.) nestratila ešte všetky zbytky osobného (a nie súkromného, čo je v marxistickej terminológii rozdiel — Á. P.) pracovného vlastníctva“. Takých a podobných „perličiek“ je viac, aj keď sme neporovnávali preklad s originálom, pretože to mali robiť prekladatelia a redaktorka. Na str. 24 sa píše miesto presbyterián — puritán, na str. 84 prokatolícky miesto protikatolícky, na str. 181 miesto „ľudová opozícia trpela lokálnosťou“ je „ľudová opozícia trpela koalízáciou“, na str. 209 je miesto znížené

¹² S. K. Neumann, *Francouzská revoluce*, Praha 1955, zv. I., str. 122. Redaktori a vedúci prekladateľského kolektívu sa mohli v terminologických otázkach oveľa viac opierať o českú literatúru.

— zrušené a tým nasledujúca veta stráca obsahove zmysel, na str. 233 slovenský preklad popiera buržoáznosť holandskej buržoáznej nadvahy, hoci originál tvrdí len toľko, že ju necharakterizuje demokratičnosť. Na str. 358 miesto „výjmu (alebo okrem) bavorského a kolínského kurfirsta“ je „po vylúčení bavorského a kolínského kurfirsta“, čo znamená nič iného. Na str. 383 namiesto „dejiny novoveku krajín Európy a Severnej Ameriky“ je „dejiny novoveku Východu a Severnej Ameriky“ ba na str. 389 „Marx spečatil činnosť »ctených« predkov terajších Američanov“, hoci ju v skutočnosti len pranieroval, bifigoval. Dôkazov nesvedomitého prekladania i redakcie je, žiaľ, ešte veľa. Svedčí o tom aj skutočnosť, že niekde (202, 219, 230) ostali v texte vety a aj odstavce zo starého vydania z roku 1951. No nie je to také rušivé ako uvedené (i neuvedené) chyby, ktoré často menia zmysel textu tak, že veta má význam, ale úplne opačný, ako v origináli, čo je v učebnici veľmi nemilé.

Ďalším nedostatkom slovenského vydania je svojvoľné vynechanie zoznamu literatúry, ktorý je v origináli za každou kapitolou, a mapovej prílohy. Obidve tieto „opatrenia“ znižujú hodnotu učebnice a sú koniec-koncov aj narušením autorských práv. Sovietska kritika vytýkala ako jeden z nedostatkov práve chýbanie vhodných náčrtov v texte, ktoré by dopĺňovali mapovú prílohu. Nevieme, čo teda viedlo našich vydavateľov k tomu kroku, keď máme aj tak veľký nedostatok dobrých historických máp, ba k tomuto obdobiu ne máme žiadne mapy ani príručné atlasy.

Ani vypustenie zoznamu literatúry nie je oprávnené, aj keď z diel, ktoré zoznamy uvádzajú, sú u nás prístupné len niektoré práce, najmä práce klasikov marxizmu-leninizmu. Bolo by bývalo oveľa užitočnejšie doplniť tieto zoznamy v poznámke tými dielami, ktoré sú v našom jazyku a v našich knižniciach dostupné. Pri citovaní klasikov nebolo potrebné citovať všade ruské vydanie, keď mnohé tie diela sú v slovenčine alebo v češtine už dávno prístupné.

Vedecká redakcia slovenského vydania ostala tiež veľa dlžna. Mohla odstrániť niektoré nedostatky, ktoré má originál, ako napr. vysvetlenie niektorých pojmov v poznámkach, oprava nepresností a pod. Okrem toho pripadajú na vrub vedeckej redakcie aj mnohé chyby, ktoré sme už uviedli. Pri vydaní ďalších zväzkov tejto učebnice bude preto potrebné venovať aj vedeckej redakcii viac pozornosti. Nesmieme zabúdať, že každá učebnica je porporciálne písaná z hľadiska vlastných, národných dejín, preto pri prekladaní je potrebné vysvetliť mnohé veci, ktoré sú z hľadiska používania učebnice na sovietskych vysokých školách dostatočne vysvetlené. Aj doplnenie učebnice vecným a menným registrom by bolo len pomohlo.

Záverom len toľko, že uvedené kritické poznámky k slovenskému vydaniu nijako neheú znehodnocovať toto vydanie. Išlo nám o to, aby sme upozornili čitateľov, najmä študentov na nedostatky, ktoré neraz komolia skutočný význam, a aj na to, aby sa venovala v budúcnosti vydaniám učebnice oveľa väčšia pozornosť.

A. Paulinyi

JOZEF MACEK, TÁBOR V HUSITSKÉM REVOLUČNÍM Hnutí, II. DíL. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, strán 429, 5 máp, 4 plány a 21 obraz. príloh.

Jozef Macek nadviazal druhým dielom *Tábor v husitském revolučním hnutí* na prvý diel vydaný roku 1952 (porovnaj referát v Hist. časopise I, 1953, 554—556) a sústredil sa v ňom na dejiny Tábora v období nadvlády vidieckej a mestskej chudoby v rokoch 1419—1420. Správnou aplikáciou marxistickej metódy podarilo sa autorovi osvetliť rozdiel medzi revolučnou praxou a ideológiou táboreskej chudoby — chilializmom a ideológiou meštianskej opozície. Boli to skupiny vidieckej a mestskej chudoby z južných Čiech, ktoré ako nositelia revolučnej protifeudálnej ideológie po prvý raz v dejinách ľudstva založili na nových ekonomických základoch mesto Hradište hory Tábor.

Druhý diel práce *Tábor v husitském revolučním hnutí* obsahuje šesť kapitol vlastného textu (str. 13—372), rozpravu o útekoch z Tábora v rokoch 1422—1424 (373—382), ruské (383—394) i anglické (395—405) resumé k prvému a druhému dielu a potom zoznam najdôležitejšej literatúry a prameňov (408—416).

Autor v prvej kapitole druhého dielu ukazuje, že Hradište hory Tábor nebolo v období prevahy mestskej a vidieckej chudoby ešte architektonicky vystaveným celkom, ale poľným vojenským táborom, ktorého vojenská sila vzrástla príchodom plzenského oddielu vedeného hajtmanom zemianskeho pôvodu Jánom Žižkom z Trocnova. Demokratické a revolučné zriadenie vyjadrovalo od počiatku volené kolektívne vedenie táboreského vojska. Najecnejšou

časťou druhého dielu je druhá kapitola, kde autor rieši problém chilializmu ako revolučnej ideológie táborskej chudoby. V chilializme sa ostro prejavujú požiadavky odstránenia feudálneho spoločenského zriadenia a naopak, nastolenia nového spoločenského poriadku, ktorý symbolizovali aj spoločné kade (spoločné vlastníctvo spotrebných statkov). Chilializmus českého Tábora odmietal existenciu nenávidených cirkevných inštitúcií a dogiem katolíckej cirkvi a žiadal realizáciu ideálov starokresťanskej rovnosti. Táborský chilializmus pokladali aj kališníci, najmä univerzitní majstri v Prahe za kacírstvo a označovali ho ako „pikhartstvo“. Autor poukazuje na význam predstaviteľa Martina Húsku, zvaného Lokvis, okolo ktorého sa zoskupovali desiatky revolučných kazateľov (medzi nimi aj Slovák Lukáš z Nového Mestu nad Váhom). Na Tábore jestvovali však aj umiernené skupiny okolo majstra Jičina alebo Mikuláša z Pelhřimova, zvaného neskoršie Biskupec, ktoré úplne prevládli začiatkom roku 1421 a stali sa stúpencami ideológie meštianskej opozície.

V nasledujúcej tretej a štvrtej kapitole sleduje autor vojenské úspechy revolučného vojska Tábora v južných a západných Čechách na jednej a kolísanie pražského meštianstva, brzdeného univerzitnými majstrami (Jakoubek ze Stříbra, majster Ján Příbram) na strane druhej. Prítiahnutie táborských vojsk v máji 1420 do Prahy posililo pražskú chudobu a zlomilo moc reakčných skupín v radoch meštianstva. Tým nadobudlo husitské hnutie celonárodný charakter, pretože na stranu protifeudálneho boja sa postavilo aj meštianstvo hlavného mesta. Jednako v lete 1420 vyskytli sa nezhody medzi Pražanmi podporovanými kališnickou šľachtou a medzi táboritmi. Nebezpečenstvo križiackeho pustošenia smetilo sily revolučného hnutia a umožnilo drvivý porážku feudálnych vojsk na Vítkove (14. VII. 1420). Snahou pražského meštianstva v lete roku 1420 bolo usmerniť husitské revolučné hnutie doprava, keď miesto revolučnej praxe a ideológie malo sa hnutie pridržiavať známym 4 pražských artikuloľ. Revolučné krídlo táboritov, vedené hajtmanom Mikulášom z Husi, odmietalo kompromisnícky obsah pražských artikuloľov vyhovujúcich triednym záujmom meštianstva a šľachty.

Autor jasne naznačuje, že aj Ján Žižka sa v jeseni 1420 oddelil od vlastného táborskeho vojska a strediskom svojich vojenských akcií proti mocným svetským a cirkevným feudálom urobil mesto Písek. Zatiaľ čo Žižkove jednotky bojujú v juhozápadných Čechách, radikálne skupiny táborské pod velením Mikuláša z Husi, napriek taktizovaniu Pražanov v otázkach cieľa revolučného hnutia, pochodujú na pomoc križiakmi ohrozenej Prahe. Hoci o víťazstvo pod Vyšehradom (2. XI. 1420) zaslúžili sa revolučné táborské jednotky (Mikuláš z Husi), Pražania i sám Žižka stoja na stanovisku pražských artikuloľov a odmietajú požiadavky táborskej chudoby. Spory vyvrcholili v otázke získania poľského kandidáta na český trón a sklamaný Mikuláš z Husi opustil v decembri 1420 Prahu, načo zakrátko podľahol zraneniu. V Prahe sa koncom roku 1420 úplne dostala k moci meštianska opozícia napriek aktivite kazateľa Jána Želivského a Václava Korandu. Súčasne aj v samom Hradišti hory Tábor nadobudli prevahu umiernené skupiny meštianskej opozície, ktoré, ako ukazuje autor v šiestej kapitole, začali kruté prenasledovanie revolučných skupín a chilialistických kazateľov. Vo vyhladzovacích akciách meštianskej opozície proti zvyškom revolučných skupín „pikhartov“ a „adamitov“ na jar 1421 sa zúčastnil aj sám Ján Žižka. Už na jar 1421 stala sa úplným hegemonom v husitskom revolučnom hnutí meštianska opozícia, pričom hnacou silou hnutia naďalej ostala mestská a vidiecka chudoba. V tejto kapitole osvetlil autor tendencnosť historických zpráľ o sekte adamitov a poukázal na nemožnosť buržoáznej historiografie riešiť úlohu a cieľ jednotlivých spoločenských skupín v husitskom revolučnom hnutí v rokoch 1419—1420, keď na čele revolučného hnutia stáli plebejské vrstvy. Tvorivé uplatnenie marxistickej metódy prejavuje autor aj pri hodnotení objektívnych podmienok, ktoré nedovoľovali revolučným plebejským vrstvám prevziať moc v celej krajine.

Podobne ako v prvom aj v druhom diele práce *Tábor v husitském revolučnóm hnutí* podrobil autor výsledky buržoáznej historiografie, ktorá sa dopúšťala skresľovania a falšovania priebehu i významu husitského revolučného hnutia, ostrej kritike, čo sa zrači najmä pri analýze prameňov.

Ako nedostatok práce možno konštatovať, že dejiny Tábora v husitskom revolučnom hnutí sa nemali končiť rokom 1421, ale rokom 1434, pretože aj po roku 1421, hoci na Hradišti hory Tábor nadobudla prevahu meštianska opozícia, meštianstvo a kališnická šľachta, v husitskom revolučnom hnutí v rokoch 1421—1434 zohrával Tábor vážnu úlohu a azda aj potom sa prejavili určité špecifické vlastnosti táborských vojsk, čomu autor mohol venovať ešte jednu zhruňujúcu kapitolu. Tým by obraz Tábora v husitskom revolučnom hnutí bol úplný a dostatočne plastický.

Pre hodnotenie ohlasu husitského revolučného hnutia na Slovensku (aj v ostatných susedných krajinách) sú dôležité závery J. Macka o potlačení táborskej chudoby a viťazstva

meštianskej opozície roku 1421, pretože pre rozdúchanie protifeudálneho zápasu mala rozhodujúci význam ideológia plebejských vrstiev (mestskej a vidieckej chudoby) — chlíalizmus a nie natoľko ideologický program meštianskej opozície.

Práca J. Macka *Tábor v husitském revolučním hnutí* (prvý a druhý diel) je jedným z najúspešnejších výsledkov československej marxistickej historiografie, pretože autor dokázal z množstva nie vždy jasných pramenných údajov a rozličných protichodných hodnotení buržoáznej historiografie vylúpnúť skutočné historické jadro, pravdivý obraz a význam revolučného zápasu táboreskej chudoby s feudálnym spoločenským poriadkom.

P. Ratkoš

ARNOŠT KLÍMA, MANUFAKTURNÍ OBDOBÍ V ČECHÁCH. Vydalo Nakladatelství ČSAV, Praha 1955. Strán 523.

Obsiahla práca Arnošta Klíma je prvou a treba povedať, že významnou prácou marxistického historika k problematike počiatkov kapitalistickej výroby v Čechách. Autor si v nej nevyšmol len manufaktúry samé, ale aj omnoho širšiu problematiku, do ktorej patri hospodárska, finančná a zahraničná politika štátu, tovarová výroba na veľkostatku a problematika celej výroby vôbec. Práca je teda do určitej miery aj pokus o obraz hospodárskeho vývoja Čiech do druhej polovice 17. stor. do zrušenia nevoľníctva roku 1781.

Kniha je rozdelená na päť obsiahlych kapitol, z ktorých prvá líči zväčša postavenie nevoľníctva v druhej polovici 17. stor. Je to však veľmi všeobecný a opisný obraz, z ktorého ani autor, ani čitateľ nedostávajú prísnu súvislosť medzi situáciou nevoľníctva, jeho oddelením od výrobných prostriedkov a prenikaním kapitalistických vzťahov na dedinu.

Druhá kapitola je venovaná predovšetkým českej plátennickej výrobe do prvej štvrtiny 18. stor. Klíma presvedčivo dokázal, že v tejto dobe sa aj v Čechách v domácej plátennickej výrobe uplatnila manufaktúra (známa napr. zo Sliezska), ktorá sa zakladala na podmanení domáckych výrobcov obchodným kapitálom (v Čechách predovšetkým anglickým a nemeckým) a ukázal na neudržateľnosť názorov českých a nemeckých buržoáznych historikov, ktorí v domácej výrobe neprípúšťali nijaké prvky kapitalizmu. V kapitole je zhrnutý aj vývoj českého sklárstva a jeho položenie v 17. a 18. stor.

Tretia kapitola má za predmet štúdium vzniku koncentrovanej manufaktúry v Čechách. Klíma v nej opísal celý rad manufaktúr na spracovanie vlny vzniknutých od posledného desaťročia 17. stor. do dvadsiatych rokov 18. stor., z ktorých najvýznačnejšia bola známa manufaktúra v Horním Litvínově. Ďalej je tu opísané postavenie nevoľníkov po povstaní roku 1680, robotné patenty z roku 1717 a 1738, hospodárska politika štátu a jeho pomer k cechom.

Štvrtá kapitola, ktorá sa zaoberá hospodárskou a správnu politiku absolutistickej monarchie v období pred zrušením nevoľníctva, má len nepriamy vzťah k problematike práce, zato však posledná — piata, nazvaná Rozvoj textilných manufaktúr v druhej polovici 18. stor. je venovaná hospodárskemu vývoju Čiech, zvlášť manufaktúrnemu priemyslu. Klíma si v tejto najrozsiahlejšej kapitole svojej práce všimol okrem jednotlivých najdôležitejších manufaktúr (Potštejn, Nová Kdyně, Bělá pod Bezdězem, Klínskeho manufaktúry v Sloupne) aj všetky tri odvetvia textilnej výroby (plátenníctvo, bavlnárstvo, súkenníctvo), otázky zahraničného obchodu, domácku prácu, cudzie obchodné spoločnosti i celú priemyslovú výrobu v Čechách pred zrušením nevoľníctva. Obdobie po roku 1781 už Klíma neštuduje, hoci je známe, že práve v dobe Jozefa II. došlo v Čechách k najväčšiemu rozvoju manufaktúr.

Pri hodnotení práce by sme za najväčšiu nedostatok považovali metodické neujasnenie si predmetu práce autora a rozpor titulu knihy s jej obsahom, ktorý z toho vyplýva. Klíma si v titule dal za predmet svojej práce zhodnotenie manufaktúrneho obdobia v Čechách, no jeho práca plus nezodpovedá tomuto, jednak preto, že končí rokom 1781, hoci aj sám Klíma si je vedomý, že manufaktúrne obdobie kapitalistickej výroby trvalo ešte ďalej (najmenej do začiatku 19. stor. — A. Š.), jednak preto, že k úplnému obrazu manufaktúrneho vývoja chýba štúdium hutníctva železa, ktoré v 17. a 18. storočí bolo tiež nepochybne v manufaktúrnom štádiu svojho vývoja, aj keď tu manufaktúra v Čechách pravdepodobne nemala taký význam a rozsah ako v ľahkom priemysle.

Obsah práce však ukazuje, že Klíma má snahu podať viac ako iba vývoj manufaktúry, že sa snaží podať hospodársky vývoj od druhej polovice 17. stor. a treba teda posudzovať jeho knihu ako takúto. Tu však treba povedať, že celé toto obdobie z hľadiska celkovej ekonomiky sotva možno nazvať obdobím manufaktúrnym jednak preto, že manufaktúra v Čechách až do druhej polovice 18. stor. zohráva dosť malú úlohu vo výrobe, jednak

preto, že nakoniec vieme, že manufaktúra ani nikdy nezohrala v celkovej ekonomike tej ktorej krajiny úlohu prevládajúceho výrobného typu a že obsiahla len niektoré výrobné odvetvia, takže ak sa dívame na hospodársky vývoj z pozície celkovej ekonomiky jednej krajiny, nemožno nazvať nijako určité obdobie hospodárskych dejín obdobím manufaktúr-
nym. A nakoniec k tomu, aby Klímova práca bola obrazom celého hospodárskeho vývoja od druhej polovice 17. stor., chýba štúdiu celej nemanufaktúrnej výroby, predovšetkým výroby cechovej.

Sme toho názoru, že autorovi treba vyčítať aj to, že sa uspokojil s tým, že jeho práca bude len príspevkom k celej tejto zložitej problematike (hovoriť to na str. 17—18.) a že si dal za úlohu povedať práve rozhodné slovo. Podľa nás mal k tomu plné oprávnenie.

Nedostatok práce by sme videli aj v tom, že autor používa viac metódy opisovania a roz-
vádzania faktov ako zovšeobecňovania a abstrahovania materiálu. Z metodologickej stránky by bolo omnoho účelnejšie pokúsiť sa o podanie súhrnného obrazu manufaktúr v tom ktorom období ako obraz každej manufaktúry zvlášť.

Čo sa týka teoretickej stránky práce, treba konštatovať, že Klíma teóriu dobre zvládol a aplikoval na české pomery. V tomto smere by sme mali výhrady len proti neodlíšeniu rozptýlenej manufaktúry (ktorá podľa klasikov marxizmu-leninizizmu vzniká ovládnutím už existujúcich drobných nezávislých výrobcov obchodným kapitálom) od nákladnickeho systému, ktorým organizovali „centralizované“ textilné manufaktúry priemyslový kapitál (pradenie a tkanie mimo svojej budovy). Klíma nákladnícky systém a rozptýlenú manufaktúru sto-
tožňuje (napr. na str. 369.). Tým však, že Klíma dáva prednosť pozitivistickému opisovaniu pred zovšeobecňujúcim zhodnocovaním, veľmi trpí teoretická výška práce; teoretické problé-
my sú akosi v úzadí. Teoreticky sú na najvyššej úrovni tie časti, ktoré sa zaoberajú roz-
ptýlenou manufaktúrou v plátenníctve.

Nemožno však obísť ani skutočnosť, že Klíma v práci presne nevymedzil od kedy do kedy vlastne manufaktúrne obdobie trvá, ak už takéto vymedzenie nechceme vidieť len v pred-
mete práce. Klíma dobre pozná aj sovietsku odbornú literatúru o svojom probléme, no nepokúsil sa o nejakú analógiu ruského a nášho manufaktúrneho vývoja.

Hlavný prínos Klímovej práce vidíme v znesení množstva doteraz neznámych faktov o manufaktúrnom vývoji Čiech. Jeho práca bude aj cenným prameňom pre štúdiu začiat-
kov kapitalistickej výroby v celej raktúskej ríši. Budú z nej iste hodne čerpať historici tých národných štátov, ktoré na území tejto ríše vznikli, preto pri štúdiu tejto otázky bude viac ako pri hociktorom inom probléme treba študovať vývoj vo všetkých častiach rakúskeho štátu a predovšetkým v takej hospodársky vyspelej jeho časti, akou boli České zeme.

A. Spiess

JAN KOŘAN, PŘEHLEDNÉ DEJINY ČESKOSLOVENSKEHO HORNICTVÍ, Praha 1955.
Prvá kapitola: Nerostné suroviny v kamenných dobách pravéku — napísal Dr. Karel Že-
bera. Vyšlo v Nakladateľstve ČSAV ako 1. vydanie, strán 214.

V českej ani slovenskej historickej literatúre nemáme doteraz prácu, ktorá by súborne spracúvala dejiny československého baníctva. Veľký význam, ktorý nesporne banská výroba a s ňou súvisiaci celý rad ďalších výrobných odvetví v dejinách našich národov má, naliehavo si vyžaduje zaplnenie tejto medzery v našej dejepisnej literatúre. Nedostatok monografických spracovaní jednotlivých banských lokalít v Čechách a najmä na Slovensku robí však túto úlohu značne obtiažnou. Za terajšieho stavu priam vylučuje možnosť dôklad-
ného, súborného spracovania dejín baníctva na území nášho štátu.

Vzhľadom k týmto skutočnostiam treba uvítať uvedenú publikáciu, v ktorej sa autor snaží na základe doteraz známej literatúry a čiastočne aj s použitím prameňov opísať pre-
hľadne vývoj banskej výroby za feudalizmu na území našej vlasti.

Prvá časť práce Hornictví v našich zemích v dobách předfeudálních spracoval dr. Karel Že-
bera v dvoch kapitolách. V prvej kapitole — Nerostné suroviny v kamenných dobách pravéku — uvádza najdôležitejšie nerastné suroviny, ktoré pravý človek používal na výrobu primitívnych nástrojov v paleolite a neolite a lokalizuje náleziská týchto surovín na našom území. Údaje v tejto kapitole sú veľmi cenné najmä tým, že pochádzajú zväčša z vlastných výskumov autorových, na základe ním zozbieraného a zatiaľ monograficky málo spracovaného materiálu. Zaujímavý v tejto kapitole je autorov názor, že v mramorových lomoch pravého človeka z mladšej doby kamennej v Bílém kamení nad Sázavou možno hľadať počiatky českého baníctva. Z viac ako 6000 artefaktov, ktoré sa tu našli, najčastejšie

sú iba dva druhy nástrojov: sekeromlat a kamenná palica, ktoré sa zachovali až podnes v znaku našich baníkov. Autor na základe vlastných výskumov predpokladal v Bílém kameni nepretržité, cieľavedomé dobývanie nerastných surovín od mladšej doby kamennej (asi pred 5000 rokmi) až po dnešné dni.

Druhá kapitola hovorí o počiatkoch ťažby kovov u nás. Žiaľ čo autor v Čechách dolovanie mede z vlastných zdrojov vylučuje (ložiská sú pravekému človeku neprístupné), na východnom Slovensku túto možnosť pripúšťa v rámci tzv. kultúry hodrogkeresztúrskej. Med tu bola už všeobecne rozšírená a vyvážala sa smerom na západ. Nasvedčujú tomu aj ďalšie skutočnosti, ako napr. veľa slôp po kovovej výrobe (Handlová, Lúčky pri Michalovciach) a výhodné podmienky pre surovinovú medenú základňu. Oxydačné a cementačné pásma ložísk, ktoré sa na Slovensku vyskytujú, mohli obsahovať aj čistú meď, ktorú vedel vtedajší človek spracovať.

Druhú časť knihy rozdelil autor do šiestich kapitol (III.—VIII. kapitola publikácie). Počiatkom slovenského dolovania v našich zemiach a ťažbe kovov v českej feudálnej monarchii venuje pozornosť v tretej kapitole. Je vybudovaná nielen na literatúre, ale sčasti aj na publikovanom prameňnom materiáli. Na základe rozboru súčasných prameňov usudzuje autor na obmedzené množstvo drahých kovov, ktoré v krajine pred 18. storočím obiehali, a na základe situácie ložiskovej a hutníckej uzatvára, že okrem ryžovania zlata sa nedá predpokladať ťažba týchto rúd na našom území. Dolovanie striebra pripúšťa vo veľmi malej miere, a to na ložiskách, kde oxydačné a cementačné pásma vychádzali na povrch. Z toho mu teda vyplýva, že zdrojom striebra bol u nás pred 18. storočím predovšetkým obchod a vojnová korisť.

Topografiou dolovania na území nášho štátu sa zaoberá v piatej kapitole. Pozornosť sústreďuje predovšetkým na najvýznamnejšie banské oblasti za feudalizmu a ako sám upozorňuje, neuvádza všetky lokality, na ktorých sa u nás v tých dobách dolovalo. Značnú pozornosť venuje osudem a vývoju dolovania v jednotlivých oblastiach. Vhodným doplnkom tejto kapitoly je prehľadná mapa s najdôležitejšími banskými podnikmi za feudalizmu na území ČSR.

Kapitola Banská technika za feudalizmu hovorí o banských stavbách, dolovacích prácach, odvodňovaní banských stavieb a ich vetraní, banskej doprave a doprave mužstva, vodných stavbách. Najdôležitejšie údaje čerpá autor z dvoch základných prác, ktoré vznikli na základe feudálnej banskej výroby v Čechách a na Slovensku (Jiří Agríkola, *Dvanásť kníh o horníctví a hutníctví* a práca Ch. T. Deliusa, *Anleitung zu der Bergbaukunst*). Vo vývoji banskej techniky za feudalizmu u nás rozoznáva tri štádiá. Najstaršie štádium, ktoré nazýva tzv. českou technikou, dosiahlo vrchol v 15. storočí v Kutnej hore. V druhom štádiu sa uplatnila v našom baníctve saská technika. Slovenskou nazýva autor štiavnickú banskú techniku 18. storočia, ktorá je najvyšším a najvýznamnejším obdobím feudálnej banskej techniky u nás.

Otázkam výrobných síl a výrobných vzťahov sú venované dve kapitoly. Obsahom týchto kapitol sú údaje o hanskom majetku, podnikateľských formách a pracovníkoch v baníctve, banskej správe a pod.

V poslednej kapitole podáva stručný prehľad vývoja v našom baníctve od konca 15.—19. stor.

Práca je vybavená hojnými ilustráciami z banskej techniky, dolovacích prác, starých banských diel a pod., ako aj niekoľkými mapovými náčrtmi. Literatúru a pramene aj s ich krátkym zhodnotením uvádzajú autori za každou kapitolou. Za prvou a piatou kapitolou nachádzame aj abecedný zoznam použitej a odporúčanej literatúry k oboj častiam práce.

Autor hovorí v úvode, že sa pokúsil podať pokiaľ možno úplný obraz vývoja nášho baníctva za feudalizmu.

Aj keď sa dotýka všetkých otázok súvisiacich s feudálnou banskou výrobou, nemožno nevidieť, že niektorým závažným momentom nevenoval dosť pozornosti, najmä v slovenskej oblasti. Slovensko participuje temer vo všetkých kapitolách nedostatočne vo vykreslení celkového obrazu vývoja československého baníctva za feudalizmu. Nedostatočne vystupuje do popredia aj veľký význam banskobystrických mediarských podnikov v hospodárskom a finančnom živote vo feudálnej ríši Habsburgovcov. Baníctvo na Slovensku malo vo viacerých smeroch odlišný charakter a prekonávalo do istej miery odlišný vývoj, k čomu sa v práci prihliadalo iba v minimálnej miere. V zmienkach o slovenskom baníctve vyskytujú sa aj niektoré nesprávne údaje. Tak v kapitole o topografii na stránke 114 je nesprávne uvedené, že Ján Thurzo postavil pri Banskej Bystrici prvú vyvedzovaciu pec roku 1469. Správne má byť však uvedený rok 1496 (Pěch Antal — *Alsó Magyarországi bányami-vélelének története*, I, zv., str. 81).

Na str. 163 sa hovorí, že po Fuggerovcoch od roku 1555 bral meď z banskobystrických

erárnych podnikov iný obchodný dom augsburský — Manlichovci. Zmluva medzi Ferdinandom a Matejom Manlichom o predaji medi bola uzavretá už 1. II. 1548 na tri roky. 30. IV. 1555 ide už iba o tretie obnovenie tejto dohody, ktorá predpokladala dohľadky medzi Firme Manlich až do 30. IV. 1562. (Pozri štátiu Günthera Probszta. *Der Neusohler Kupferkauf*, str. 294—299 vo *Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 40. zv., roč. 1953, str. 289—326.)

Domnievame sa, že prechod k hlbinnému dolovaniu, najmä pokiaľ ide o Slovensko, nemožno jednoznačne považovať za záležitosť 13. storočia. Aj čo sa týka získavania striebra, Slovensko bolo už v 12. storočí jeho význačným producentom. Autor však v tomto smere nevenoval v tretej kapitole Slovensku žiadnu pozornosť. Podľa súpisu príjmov uhorského panovníka, cirkevnej hierarchie a županov z rokov 1172—1185 získal ostrihorský arcibiskup z ravenia mincí 6000 hrivien (asi 1200 kg) striebra, čo tvorilo jednu desatinu kovu odovzdaného minciárom. Panovník s prenájomcami komôr získaval temer 11 000 kg striebra ročne (P. Ratkoš, *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*, str. 20). Roku 1217 zálohuje Ondrej II. Alexandrovi z rodu Poznan za vypožičaných 300 hrivien striebra príjmy štíavnických baní (tsmtiež). Aj keď v prvom prípade ide podľa s. Ratkoša o premerané údaje, dá sa predpokladať, že na Slovensku už v 12. storočí bola banská výroba v pokročilom štádiu.

No aj napriek tomu je uvedená publikácia nesporne vítaným prínosom v odbornej historickej literatúre týkajúcej sa dejín nášho baníctva a dobre poslúži popularizácii slávnej minulosti banského dolovania na území ČSR i v radách čitateľov-nehistorikov.

J. Vlachovič

VLASTIVEDNÝ SBORNÍK I. Práce vedeckých ústavov a pracovníkov východného Slovenska, vydaný na počesť 10. výročia oslobodenia Košíc Sovietskou armádou 1945—1955. Vydal za redakcie Dr. O. R. Halagu Archív mesta Košíc. Košice 1955, Strán 474.

Východného Slovenska s jeho mestskými strediskami v Košiciach, Prešove prípadne v Levoči, Kežmarku a Spišskej Novej Vsi, hoci sústreďovalo v minulosti vždy značný kultúrny ruch, si v ostatných častiach Slovenska a ČSR neprávom pomerne málo všimli a naše vedomosti o tom, čo sa na východnom Slovensku dialo, boli často veľmi kusé, obmedzené a nedostatočné. Ani po druhej svetovej vojne, keď sa napr. Košiciam dostalo mnoho nových kultúrnych a hospodárskych zariadení, nezintenzívnila sa naša pozornosť primerane k rastu Košíc ako metropole východného Slovenska a k ich významu pre náš štát. Vlastivedný sborník I., ktorý teraz vyšiel pričinením Archívu mesta Košíc a jeho iniciatívneho archívára dr. O. R. Halagu, odráža snahu skupiny vedeckých pracovníkov východného Slovenska, usilujúcich sa o sústavný vedecký výskum problematiky, ktorá je spojená so spoločenskými a hospodárskymi pomermi tejto oblasti.

V prvej časti Východoslovenského sborníka celý rad autorov informatívne upozorňuje na rozvoj a výsledky vedeckého života na východnom Slovensku v uplynulých desiatich rokoch, pokiaľ sa prejavili v činnosti jednotlivých vysokých škôl (Vysokej školy pôdohospodárskej s Veterinárskou fakultou, Lekárskej fakulty Univer. Komenského, Vysokej školy pedagogickej a Vysokej školy technickej), ďalej v Botanickej záhrade SAV, výskumnom pracovnom stredisku Archeologického ústavu SAV, štátnom archíve, archíve mesta Košíc, Krajskom múzeu v Prešove, Východoslovenskom múzeu v Košiciach, Technickom múzeu v Košiciach, Krajskej galerii v Košiciach, Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach a Helminologickom ústave SAV v Košiciach. V zpráвах o činnosti týchto pracovísk sa dozvedáme, aký intenzívny ruch je v nich a aký prínos znamenajú pre náš vedecký rozvoj a koľko možností poskytujú pre výskum východného Slovenska, pýtajúce k nemu už celý rad význačných vedeckých pracovníkov.

V druhej časti sborníka sú uverejnené štúdie z oblasti spoločenských vied. J. Gronská a M. Hudcová, pracovníčky Katedry marxizmu-leninizmu košických vysokých škôl pokúsili sa upozorniť na základe archívneho materiálu na niektoré otázky sociálno-zdravotnej starostlivosti o obyvateľstvo Košíc v prvom desaťročí buržoáznej ČSR (str. 37—58). Pracovník Východoslovenského múzea v Košiciach E. Sabol doplnia vo svojom príspevku *Prechody ruských vojsk cez vých. Slovensko v rokoch 1799—1806* podstatným spôsobom prácu Č. Ameria *Ruská vojska u nás v letech 1798—1800*, a to na základe archívneho materiálu a novej maďarskej literatúry. Mária Potemrová uverejňuje prvú časť svojej štúdie *Dejiny hudobnej školy v Košiciach*, zaharajúcej obdobie od roku 1784 až do roku 1886. Vychá-

dzajúc z tereziánskeho *Ratio educationis* podáva niektoré všeobecné údaje o rozvoji základného školstva v Košiciach, na ktoré nadväzovala hudobná škola. Autorka čerpala k svojej štúdií, ktorá je veľmi cenným prínosom pre poznanie vzdelanostných pomerov Košíc v prvej polovici 19. stor., ako aj pre dejiny hudby na Slovensku neobyčajne mnoho cenného a doteraz nepoužitého materiálu z archívnych košických zdrojov. Ako prílohy k svojej štúdií uverejňuje rad archívnych prameňov in extenso. Pracovník Štátneho východoslovenského múzea v Košiciach Ján Pastor v článku *Východné Slovensko na úsvite dejín* zhŕňa doterajšie výsledky o halštatsko-skýtskom, keltskom, barbarskom, hradištnom a staromaďarskom osídlení východného Slovenska (str. 122—143), kým Karol Anđel z výskumného pracoviska Archeologického ústavu SAV v Košiciach v príspevku *Výsledok archeologického prieskumu na Zemplínsko-úzskej nížine v rokoch 1953/54* uvádza svoje bohaté zistenia o starom osídlení tohto sídliskne veľmi dôležitého územia pod karpatskými priesmykmi v porovnaní so zisteniami nachádzajúcimi sa v literatúre. Svoje zistenia znázorňuje Anđel na siedmich mapkách, ktoré veľmi výstižne ukazujú bohaté praveké osídlenie, ale aj veľké výskumné úlohy, pred riešením ktorých stoja naši archeologickí pracovníci.

Jediný národopisný príspevok v zborníku je od riaditeľa Východoslovenského múzea v Košiciach A. Markuša, ktorý venoval teraz svoju pozornosť po predchádzajúcom štúdiu ľudového remeselníctva zaujímavému javu „škvarkárov“ z Košickej Novej Vsi.

A. Wagenhuberová z košického Technického múzea sa v krátkej štúdií zaoberá históriou železných hámmrov v Medzeve, ktoré vytvorili základ pre rozvoj rozšíreného kovárskeho remesla, ktoré prekonalo zaujímavý vývoj až po družstevné podnikanie, a jeho začlenenia do továrenskej výroby. Ešte teraz jestvuje v Medzeve 32 hámmrov okrem 37 zaniknutých hámmrov. Väčšina pracovníkov z hámmrov je začlenená do výroby v továrňach v Medzeve a v Štôse.

Štvrtá časť zborníka je venovaná bibliografickým prácam. O úlohách vlastivednej bibliografie na východnom Slovensku informuje M. Potemra zo Štátnej vedeckej knižnice, a to najmä pokiaľ ide o bibliografiu súčasnej knižnej a časopiseckej tvorby a o bibliografiu retrospektívnu, vzťahujúcu sa na oblasť východného Slovenska, ďalej uverejňuje svoj príspevok k bibliografii Košíc, ktorá však pochopteľne nie je úplná. Zaujímavá je bibliografia niekdajšieho archívára mesta Košíc L. Keménya, ktorá má až 800 čísiel, pričom dr. Halaga a Soták (?) kriticky zhodnocujú kladné i tienisté stránky činnosti, pre ktorú hodne čerpal z materiálu mestského archívu, ale archív sám ponechal v dezolátnom stave. Posledný príspevok zborníka *Národné divadlo v Košiciach v rokoch 1945—1955* pripravil pracovník Štátnej študijnej knižnice L. Soták. Ide o cennú bibliografiu činnosti Národného divadla v Košiciach podľa jednotlivých sezón.

Fr. Bolcs

LADISLAV UNČOVSKÝ, GREGOR BERZEVICZY. Vydalo Vydavateľstvo Osveta Martin 1956. Strán 112.

Práca mladého slovenského ekonóma Unčovského o Gregorovi Berzeviczym je prvým príspevkom k dejinám ekonomického myslenia na Slovensku. Jej vydanie dáva podnet k intenzívnejšiemu bádaniu v tejto historickej i ekonomickej vedeckej disciplíne, ktorej venujú inde, napr. v SSSR, veľkú pozornosť. O tom svedčí obsahla, 700 stránková prvá časť I. zväzku *Dejiny ruského ekonomického myslenia*, ktoré v minulom roku vydal Ekonomický ústav AN SSSR, (Istória ruskej ekonomickej mysli, Tom I. epocha feudalizmu. Časť prvaja IX.—XVIII. vv. Pod redakciou člena korespondenta AN SSSR A. I. Paškova.)

Dejiny ekonomického myslenia sú náročnou oblasťou vedeckého bádania, pretože vyžadujú náležitú vzdelanie ekonomické, historické a nepochybne aj filozofické. Všetky tieto predpoklady Unčovský — ako to vidieť na jeho práci — zatiaľ nemá, chýba mu najmä širší a hlbší aspekt historický. Keďže Unčovský nijako nevníkol do problematiky doby, v ktorej Berzeviczy žil a tvoril a ktorej venoval svoju pozornosť, je jeho práca viac-menej len opisovaním a rozvádzaním názorov Berzeviczyho, bez toho, že by mal plnú predpoklady tieto názory náležite zhodnotiť. Chýba najmä zaradenie Berzeviczyho do celého ekonomického myslenia doby a hodnotenie jeho prínosu.

Unčovský nepoukázal dostatočne ani na pramene Berzeviczyho ekonomického vzdelania a na to, nakoľko boli jeho názory a reformné názory závislé od tohto prameňa. Najslabšia je Unčovského práca tam, kde vysvetľuje Berzeviczyho názory na roľnícku otázku u nás. Tu Unčovský nielenže nepochopil súvekkú problematiku, ale nepovedal ani presne, čo vlastne Berzeviczy pre roľníctvo žiadal (na str. 104 hovorí, že Berzeviczy bojoval za od-

stránenie poddanstva, na druhom mieste však hovorí, že nebol prirúčencom vyvlastnenia pôdy v prospech roľníkov — str. 67). Z celej práce Berzeviczyho i Unčovského je však jasné, že bol len za reformu poddanstva.

S mnohými závermi Unčovského nemožno súhlasiť, najmä však s dvoma, s charakterizovaním Berzeviczyho ako demokrata (v titule piatej kapitoly a inde), keďže z jeho názorov rozvádzaných Unčovským na strane 101 je jasné, že bol len a len liberálom a nie demokratom, čo je rozdiel; s konštatovaním, že Berzeviczy rozoberá (a teda aj pozná, aj keď tento termín nepoužíva — A. Š.) pojem nadhodnoty (str. 92.), keďže politická ekonómia učí, že pojem nadhodnoty vytvoril až Karol Marx. Anglická klasická politická ekonómia, ktorú Berzeviczy dobre poznal, vytvorila iba pojem hodnoty a viac ani vytvoriť nemohla, pretože bola politickou ekonómiou buržoáznou.

Nie je ďalej pravda, že až do druhej polovice 18. stor. sa nikto nezaoberal hospodárskym a sociálnym stavom krajiny (str. 57), pretože sa nim zaoberal Matej Bel; že skoro počas celého feudalizmu mal kráľ malý význam (str. 12), z čoho potom vyplýva aj nepochopenie princípu absolútnej monarchie a charakterizovanie tejto ako diktatúry šľachty (tamtiež) a iné. Rušivým dojmom pôsobí, že autor, nevediac, že nie sto, ale len šesťdesiat grajciarov tvorilo zlatku, pokladá Berzeviczyho výpočty povinnosti roľníka za matematicky nesprávne (str. 47 a 49).

Aj napriek všetkým uvedeným nedostatkom bolo by nespravodlivé nehodnotiť knihu Unčovského kladne. Oceniť treba najmä skutočnosť, že sa vôbec do tejto problematiky pustil a vybral si osobnosť, ktorá, aj keď nebola slovenskej národnosti, žila a tvorila na Slovensku a právom patrí teda i nám.

Boli by sme radi, keby kritické poznámky, ktoré sme tu zniesli, autora neodradili, ale práve naopak dali popud k hlbšiemu a dôkladnejšiemu štúdiu problematiky ekonomického myslenia.

A. Špiess

B. K. RIPPA, K HISTÓRII MEDICÍNY NA SLOVENSKU. Sekcia biologických a lekárskeho vied SAV, 1956, 200 s.

Dejinám lekárstva a zdravotvedy na Slovensku sa doteraz zo slovenskej strany okrem niekoľkých, väčšinou príležitostných biografických článkov, uverejňovaných v Bratislavských lekárskeho listoch, nevenovala pozornosť. Zaujímajúc o tieto dejiny sa o nich dozvedeli iba z maďarských prác z dejín medicíny v Uhorsku, ktoré hovorili aj o Slovensku. Hodné spomenutia je najmä štyrsväzkové dielo Štefana Weszprémiho *Succincta medicorum Hungariae et Transsylvaniae biographia* zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov XVII. stor., obsahujúce aj životopisy a bibliografické údaje lekárov, ktorí pochádzali alebo pôsobili na Slovensku od najstarších čias až do vydania diela; ďalej kniha Kálmána Denku, *Magyar orvosok története* z roku 1894 vzhľadom na aj na Slovensko; Tibora Györyho *Bibliographia medica Hungariae* z roku 1900, do ktorej je zahrnutá aj odborná lekárska knižná i časopisecká tvorba slovenských lekárov a trojsväzková kniha Juliusa Magyary-Kossu, *Magyar orvosok emlékek* z rokov 1929—1940, ktorá je súhrnom väčších-menších biografii lekárov a obrazov z lekárskeho a zdravotníckeho života, najmä lekárskeho kuriozit v Uhorsku z rôznych období, má ráz viac popularizačný ako vedecký. Maďari spracovali aj dejiny lekárstva a zdravotníctva v dvoch našich mestách (Št. Wamosy, *Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban* z roku 1901 a Molnár Béla, *Kassa orvosok története* z roku 1944). Citované i ďalšie práce nemôžu však ukojiť potrebu po poznaní vývoja lekárskeho vedy a zdravotníctva na Slovensku.

Práca B. K. Rippu *K histórii medicíny na Slovensku* je prvou slovenskou prácou, ktorá by mala podať ucelenejší obraz o slovenskom lekárstve v minulosti. Rozdelená je na tri časti. Prvá časť, nazvaná *Náert histórie medicíny na Slovensku*, je rozsahom najmenšia (41 strán, odčítajúc od toho 8 celostranových a 17 menších fotografických príloh), druhá časť, ktorá by sa dala nazvať *Prílohy*, má uvedený názov až vo svojej polovici *Významnejšie staršie zdravotnícke publikácie* a tretiu časť tvorí *Abecedný zoznam niektorých významných lekárov v minulosti s niektorými biografickými a bibliografickými údajmi*.

Ťažisko celej práce je v prvej časti, ktorá podáva stručný prehľad dejín lekárstva, lekárskeho ľudového liečiteľstva, lekárskeho a zdravotníckeho zariadení, škôl, nemocníc. Toto spracovanie (je to vlastne rozšírený, niektorými údajmi obohatený a do väčšieho chronologického poriadku uvedený článok, ktorý autor uverejnil v časopise *Naša veda*, roč. 1954, č. 7) i pri svojej stručnosti mohlo by byť po obsahovej stránke vyčerpávajúcejšie, keby sa

bol autor vyhol zbytočnej rozvláčnosti pri opisani udalosti nie prvoradej dôležitosti a venoval miesto dôležitejším veciam. Treba konštatovať, že autor nevyhovel ani základným požiadavkám, ktoré sa kladú na historickú prácu. Používal nesprávnu periodizáciu podľa storočí, ktorú však vždy nezachoval, nedal vývin lekárskej vedy do súvisu so spoločenským vývinom a obišiel sa bez akéhokoľvek hodnotenia uvádzaných faktov.

V prvej stati prvej časti, ktorá začína zmienkou o trepanácii ľebiek u starých Slovanov, pokračuje opísaním liečiteľstva v stredovekých kláštoroch a pri tejto príležitosti spomína aj lekára v Červenom kláštore a herbár brátra Cypriána z konca 18. stor. Potom je reč o turčianskych olejkároch a o ich cestách konaných prevažne v 17. a 18. stor. Vracia sa späť do 13. storočia k zakladaniu miest a k mestským špitálom. Všeobecne hovorí o lekárskom vzdelávaní na univerzitách v 15. a 16. storočí, pričom zbytočne veľa miesta venoval založeniu a organizácii Academie Istropolitana a až na konci svojej úvahy poznamenal, že nie je isté, či sa na nej prednášala medicína. Neúmernou obsírnosťou sa zaoberá ďalej osobou Paracelsovou a jeho návštevou v Bratislave, kam ho pozvali tamojší alchymisti a dokonca uverejňuje fotokópiu, nemecký text a slovenský preklad zápisu v mestskej knihe o cene večere, ktorú na jeho počesť usporiadali bratislavskí radní páni. Rovnako veľa pozornosti venoval Jánovi Sambucovi, ktorý je známy ako humanistický zberateľ, a pre lekársku vedu, najmä slovenskú, nemá nijaký zvláštny význam. Všetky tieto udalosti a zprávy uvádza autor za sebou bez vysvetlenia, bez prechodu a vnútorného súvisu. Na tejto stati je príliš zrejmé jeho závislosť na maďarskej literatúre, najmä na Magyary-Kossovci. V ďalšej stati by sa mal podľa úvodnej vety zaoberať vývinom vedeckej medicíny od 17. storočia ďalej. Píše tu o pôsobení niektorých v tej dobe preslávených lekárov a o ich súkromných lekárskejších a lekárnických školách. Až na konci tejto state hovorí o Jánovi Jesenskom, ktorého pôsobenie spadá prevažne do 16. stor. Obsírne je vyličená jeho politická činnosť, hoci na tomto mieste by bol zaujímavejší rozbor jeho vedeckej a publikačnej činnosti. Tretiu časť (18. storočie) začína úvahou o reorganizácii zdravotníctva za osvietenstva, rozoberá niektoré nové opatrenia aariadenia. V tejto časti sa zaoberá aj založením a organizáciou Trnavskej univerzity a činnosťou jej lekárskej fakulty. V tejto súvislosti uvádza rozvrh promócií na tejto fakulte s uvedením mena, rodiska a roku promócie absolventov. Zaujímavé by bolo bývalo, keby bol uviedol názvy a rozbor dizertácií s poukazom na stav lekárskej vedy v tej dobe a poukázal na ich prípadný prínos. Pri sledovaní osudov Trnavskej univerzity v Budíne a v Pešti, kde spomína aj pôsobenie slovenských profesorov, venuje autor pozornosť „Spoločnosti lekársko-Slovenskej“, založenej v Pešti roku 1833 Jonášom Bohumilom Guothom. Uvádza aj výňatok zo stanov spoločnosti, uložených v literárnom archíve v Prahe, zabudol však poznamenať, že stanov spoločnosti, ako aj úvodnú reč predsedu uverejnil už J. Volf v časopise Bratislava, roč. II., 1928.

19. storočie charakterizuje ako dobu rozvoja lekárstva a klinických disciplín. Rozvíja sa činnosť Štátnej nemocnice v Bratislave a stručne aj činnosť tam pôsobiacej lekárov. Zmienku by si zaslúžila skutočnosť, že nim spomínaní lekári boli členmi lekárskeho oddelenia Bratislavského prírodovedno-lekárskeho spolku, ktorý vyvíjal svoju činnosť v Bratislave od polovice 19. stor. Bolo by bývalo tiež potrebné, keby sa bol autor zmienil o činnosti iných nemocní na Slovensku, o vzniku tatrauských klimatických kúpeľov a sanatórií a o slovenských liečivých kúpeľoch a zdravotníckych zariadeniach. Väčšia pozornosť sa venuje lekárom, ktorí pôsobili v baníckom prostredí, Zechenterovi, Imrichovi Tóthovi a konečne Ivanovi Hálkovi, lekárovi Kysúc, ktorého účinkovanie nie je však dosť názorne vyličené. O mnohých významných lekároch a národovcoch tejto doby, napr. o P. Blahovi a V. Šrobárovi, sa nezmienil. Končí niekoľkými vetami o založení lekárskej fakulty UK.

V druhej časti knihy uverejňuje autor plné znenie niektorých vládných opatrení proti cholere, úvodné state, venovania, úryvky a najmä „predmluvy“ niektorých zdravotníckych publikácií od polovice 17. stor. do začiatku 20. stor. s krátkym úvodom o ich obsahu. Tu by sa bol žiadal lepší výber prác. Chýba tu napr. niektorá z trnavských dizertácií a autor mal venovať väčšiu starostlivosť aj výberu textu, uverejníť také úryvky, ktoré poukazujú na nejaký prínos do slovenskej lekárskej vedy. U vzácnějších knih mal uviesť názov knižnice, ktorá tú ktorú knihu opatruje.

Abecedný zoznam významných lekárov v minulosti obsahuje stručne biografické a bibliografické údaje.

Záverom možno povedať, že Rippova práca ako prvá slovenská práca tohto druhu načrtáva iba približne stav dejín lekárskej vedy na Slovensku, ale možno ju označiť za prvý krok vo výskume dejín lekárstva a zdravotníctva na Slovensku.

M. Bokesová

STÁTNÍ ARCHIV V OPAVĚ. PRŮVODCE PO ARCHIVNÍCH FONDECH. Spracoval kolektív pracovníkov Štátneho archívu v Opave, vydala Archivna správa Ministerstva vnútra v Prahe 1955, strán 152 + 18 strán obrazových príloh.

Sprievodca po archívnych fondoch opavského archívu je ďalšia cenná publikácia, ktorá nás zoznámuje s materiálom uloženým v jednom z našich najväčších archívov. Štátny archív v Opave má svoje začiatky už v 19. stor., keď bol najprv archívom stavovským a neskoršie zemským, v ktorom sa sústreďovali dokumenty z celého vtedajšieho rakúskeho Sliezska. Tento charakter krajinárskeho archívu mu zostal aj za predmnichovskej republiky a niekoľko rokov po roku 1945. Roku 1949 sa stal opavský archív v súvislosti so zavedením krajského zriadenia archívom ostravského kraja.

Najstaršie dokumenty uložené v opavskom archíve sú už z 13. stor. Väčšina materiálov sa však vzťahuje až na obdobie od 18. stor. a väčšinou ide o materiály dosiaľ neznáme a vedecky nesppracované. Nájde tu veľa dokladov k hospodárskym a politickým dejinám, k vývoju poľnohospodárstva, priemyslu (napríklad k dolovaniu rúd a uhlia), k bojom vidieckeho ľudu a k dejinám robotníckeho hnutia. Všetok materiál je rozdelený na štyri hlavné oddelenia (I. Archív stavovský, II. Spisy samosprávnych úradov a patrimoniálne archívy, III. Spisy úradov štátnej správy politickej a finančnej a IV. Spisy justičnej správy), z ktorých každé vedie odborný archívár. Jednotlivé fondy, ktorých bolo k 31. decembru 1953 v archíve sústredených celkom 163, sú v *Sprievodcovi* zaradené do deviatich skupín, kde sú okrem skupín už zahrnutých do charakteristiky oddelení ešte archívy škôl, cirkví a spolkov, miest a obcí a archívne zbierky.

Pri spracúvaní textu *Sprievodcu* postupujú autori tak, že podávajú najprv vždy stručnú charakteristiku celej skupiny fondov a potom opisujú každý fond osobitne. Prítom venujú pozornosť najmä dejinám úradu alebo inštitúcie, z ktorej činnosti archívny materiál vznikol, ďalej zoznamujú čitateľov so systémom registratúry príslušného úradu, s rozsahom fondu a aj s archívnymi pomôckami. V závere vždy upozorňujú, ku ktorým hlavným otázkam a problémom obsahuje fond najviac materiálu. Okrem toho obsahuje publikácia niekoľko orientčných registrov, ktoré uľahčujú prácu pri jej používaní. Sú to: abecedný súpis všetkých fondov, zoznam úradov a inštitúcií, ktorých materiál je zachovaný v archíve, a tematický vecný register k obsahu fondov.

Bádatelia v opavskom archíve majú k dispozícii aj veľkú vedeckú knižnicu, ktorá obsahuje okolo 30 000 zväzkov. Archív má aj svoju vlastnú konzervačnú dielňu a fotolaboratórium, ktorých prácu nám zachycujú pripojené obrazové prílohy.

Na niekoľkých miestach *Sprievodcu* nachádzame zmienky aj o materiáloch k dejinám Slovenska a Uhorska. Tak napríklad vo fonde Sliezskej verejnej konvent je aj množstvo dokumentov k veciam portásov v oblasti sliezske-uhorského pohranicia, o hraničných sporoch a úpravách medzi Tešínskom a Uhorskom sú pramene vo fondoch Kráľovský úrad v Oprave a Zemská vláda sliezska, kde sú aj doklady o činnosti uhorskej légie J. Klappku, alebo otázky vystaňovalectva do Uhorska koncom 18. stor. sú materiály vo fonde Panství Fulnecké.

V. Peša

PRAMENE K DEJINÁM TRIDSAŤROČNEJ VOJNY. Regesta fondu Militare Archívu ministerstva vnútra ČSR v Prahe, diel VII., 1643—1645. Spracoval dr. Václav Lív, vydalo Naše vojsko pre Vojenský historický ústav a Ústredný archív ministerstva vnútra ako VII. diel Prameňov k československým dejinám vojenským, Praha 1955, str. 496.

Ak sa obzrieme na našu povojnovú edičnú činnosť, musíme konštatovať, že až po dlhšej prestávke, vlastne až v posledných piatich rokoch môžeme pozorovať živší vydavateľský ruch v oblasti historických prameňov. Tak po českej bernej rule, s ktorej vydávaním sa začalo roku 1949, objavil sa rad pramenných publikácií najmä k dejinám feudálneho útlaku. Obnovilo sa aj vydávanie už pred vojnou začatej edície Prameňov k československým dejinám vojenským, z ktorých sa vtedy vydali dva zväzky starostlivosťou Fr. Roubíka a Václava Líva. Zásluhou Lívovou a nakladateľstva Naše vojsko vyšiel tretí zväzok (ako *Pramene k dejinám tridsaťročnej vojny*) roku 1951, ďalšie zväzky v rokoch 1953, 1954 a 1955. Toho istého roku vydali ešte VII. zväzok, ktorý je predmetom tejto zprávy, a pri zrýchľujúcom sa tempe vydávania možno očakávať skoro aj záverečný zväzok k dejinám tridsaťročnej vojny, ktorý obsiahne registry z rokov 1646—1648. pripravené už na vydanie v Lívovej pozostalosti.

Pramene k československým vojenským dejinám sprístupňujú vo forme registov dôležitý fond Štátneho ústredného archívu, zvaný Staré militare, siahajúce od roku 1527 do roku 1748. Zdalo by sa, že dnes, keď sa záujem našich historikov sústreďuje na otázky hospodárskeho a sociálneho vývoja a otázky života ľudových mäs, musia pramene k dejinám vojenským a politickým ustupovať do pozadia. Takýto ráz vydávaných prameňov zdôrazňuje už názov diela a aj zameranie úvodu práce, ale samy registry naznačujú, aký dôležitý materiál k dejinám hospodárskeho a sociálneho vývoja, vtedy silne ovplyvňovaného vojnovými udalosťami, obsahuje spomenutý fond. Nie sú to len priame zprávy o hospodárskom stave jednotlivých panstiev, o opustených dedinách a dvoroch, vydrancovaných mestách, súpisy vydaní na vojsko, zprávy o situácii poddaných, o aktívnej alebo pasívnej účasti roľníckeho ľudu na vojnových udalostiach, o zdvíhaní ľudového odporu proti vojsku, záškodníkom a novým pánom, nemenej dôležité z tohto hľadiska sú aj údaje o výpravách armád a vojenských oddielov, o táborení alebo o vypísaní nových kontribúcií a dávok. Vojna vytvorila osobitný stav vyvolaný pustošením vojsk, vypaľovaním miest a dedín, stratou veľkej časti obyvateľstva a ničením samého hospodárskeho základu krajiny. Preto však, že mimoekonomickí činitelia určovali hospodársky vývoj krajiny, nemožno obdobie tridsaťročnej vojny obchádzať a začať hospodárske a sociálne dejiny až stavom po vojne, ako sa často robí. Vojna priniesla zbedačenie miest a zmenšenie ich podielu na hospodárskom živote krajiny, upevnenie nevoľníctva roľníckeho ľudu a vôbec zničenie veľkej časti hodnôt, vytvorených predchádzajúcimi časmi. Na druhej strane nemožno strácať zo zreteľa, že súčasne s hospodárskym úpadkom jednotlivých vrstiev znamenala nahromadenie veľkého bohatstva v rukách inej časti obyvateľstva. Otázku prvotnej akumulácie, takú dôležitú pre ďalšie obdobie nášho dejinného vývoja, sotva bude možno riešiť bez skúmania presunov v rozdelení majetku a moci práve za tridsaťročnej vojny.

Regesty z rokov 1643—1645 zastihli Čechy v stave krajnej biedy a rozvratu. Časté prechody cisárskych i švédskych vojsk, zimné tábory, štrafovanie strán, to všetko prinášalo so sebou pustošenie krajiny, už aj tak dost' zničenej v predchádzajúcich rokoch. V úvode práce sa naznačuje, že habsburská politika zámerne zvažovala väčšiu farchu vojnových útrap na Čechy (zriadenie zimných táborov v Čechách roku 1643 a umiestenie tam ďalších 10 regimentov s odôvodnením, že vo vnútorakúskych krajinách ich nemožno ubytovať pre nebezpečenstvo hroziace od nepriateľa). Vyriešenie otázky mimoriadneho zafazovania vojnovými požiadavkami práve Čiech, prejavujúce sa neúmerne vysokým daňovým zafazením Čiech aj v rokoch po vojne, prispeje iste k objasneniu mnohých stránok hospodárskeho a sociálneho vývoja u nás.

Pre Čechy sa stalo osudným, že ležali práve uprostred medzi dvoma bojiskami — severonemeckým a uhorským. Už koncom apríla 1643 vpadol do krajiny Torstensson, majúci v úmysle spojiť sa so sedmohradským vojvodcom Jurajom Rákócziom I. Cisár spoliehal na uhorskú insurrekciu, na tú sa však zišlo do Skalice iba 3000 mužov. K spojeniu švédskych a Rákócziho vojsk nedošlo pre nerozhodnosť vojvodcovu a Torstensson bol opäť odvolaný na sever, kde hrozila vojna s Dánskom. Rákócziho povstanie potom opäť ovplyvnilo situáciu v Čechách, keď tam ubytované vojsko nedostalo žold z vnútorakúskych krajín, ale museli ho obstaráť Čechy a rakúske peniaze sa museli použiť v Uhorsku. Na vojnu s Rákócziom museli v Čechách vypísať aj nové dane roku 1644. Rok 1645 znova začal švédskym vpádom do krajiny smerujúcim k nadviazaniu styku s Rákócziom. Po víťazstve pri Jankove vťahli Švédi na Moravu, kam na konci júla dorazil aj Rákóczi, ale spojenie s Torstenssonom mu zmaril arciknieža Leopold Villiam a Rákóczi potom začal vyjednávať o mier.

Z registov veľmi zreteľne vystupuje snaha jednotlivých vrchností, krajských hajtmanov a celých krajín presunúť svoje vojnové bremená na iné krajiny. Túto snahu kárali aj hajtmani boleslavského kraja v liste českým miestodržiteľom z 25. júla 1645: „Nejlepší panství všeho osvobozena hýti chtějí a podobně někteří velcí páni, jak malíčko se něco naloží, hned se hněvají.“ Dokladov pre nespravodlivé rozdelenie bremien prinášajú registry veľa. Sám cisár sa 2. marca 1643 pozastavil nad tým, že niektoré kraje z osadeného odvádajú pol druhej porcie, iné však až 12 porcií, zatiaľ čo niektoré znamenité panstvá sú celkom oslobodené. Tak niektoré panstvá sa blížili pokraju skazy, iné, často susedné, vďaka mocným zástancam, ostávali ušetrené. Pri rozdeľovaní bremien sa vždy išlo cestou najmenšieho odporu a stávalo sa teda, že často celé zafazenie sa prenášalo na mestá (reg. z 18. februára 1643). Pravda, boli aj v mestách obchodníci, ktorí skupovali od veliteľov vojsk nalúpený tovar alebo dodávali aj nepriateľovi dôležité vojnové materiály a tak sa obohacovali. O demoralizácii armády švédkej skutočnosť, že dôstojníci udávali prehnane vysoký počet svojich vojsk, aby potom vyplatené požitky zhrabli do vlastného vrečka. Českí miestodržiteľia, a sami veľkostatkári vo vlastnom záujme bojovali za podporu proviantom a peniazmi z iných

krajin a tento záujem bol aj príčinou snahy chrániť vlastných poddaných pred odvodmi ku krajinkej hotovosti a svoje panstvá pred táborením vojsk. Charakteristická je výstraha, ktorú poslali českí miestodržiteľia generálovi Piccolominimu 4. marca 1643, aby sa nevracal do Čiech, lebo pre biedu krajiny sa mu tam pluky rozpadnú.

Pokiaľ ide o postoj ľudu, niektoré registry naznačujú priamu spoluprácu so Švédmi, najmä pri prevádzaní cez pohraničné háje. Na švédskej strane bojovali početní českí emigranti z radov šľachty ako dôstojníci. Tak veliteľ švédskeho oddielu upustil od svojho úmyslu vypáliť Chomutov po zákroku českého emigranta Jakuba Hrušky z Březné (reg. 12. novembra 1643). Súčasne nachádzame však príklady branného odporu ľudu proti nepriateľovi, diktované pravda, snahou o sebazáchovu. Odpor ľudu sa dvíhal aj proti domácejmu vojsku, zúriacemu rovnako ako nepriateľ, a množili sa prípady, keď sa ožobračení roľníci pridávali k lúpežným tlupám a stávali sa nebezpečenstvom aj pre oddiely pravidelného vojska.

Ako v predchádzajúcich dieloch, sú aj v VII. zväzku registry výstižné, pri dôležitých zprávacích dost podrobne, niekde pri českých textoch doplnené aj priamym citátom. O bohatosti materiálu svedčí skutočnosť, že k jednému dňu bývajú 2—3 zprávy, niekedy aj viacej. Vo vecnom registri nie je, žiaľ, heslo pre prejavy ľudového odporu. Heslo záškoďuici sa s ním niekde kryje, ak ide o roľníkov, inokedy však označuje vojenských zbehov alebo ranených vojakov (str. 300, 337). Nedorozumením azda bolo aj umiestnenie okrem úvodu ešte českého resumé, ktoré je iba zhustením a niekedy doslovným opakovaním.

Ako už bolo naznačené, prináša nový zväzok registov veľa materiálu nielen pre Čechy, ale prispieje výdatne aj k objasneniu súvislosti vo vojenskej a hospodárskej situácii v Čechách a v Uhorsku.

M. Šmerda

ŠTÚROVSKÉ TLAČE UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE. Spracoval dr. Imrich Kotvan. Vydala Univerzitná knižnica v Bratislave 1956. Strán 100.

Bratislavská Univerzitná knižnica vydala v poslednom čase niekoľko menších bibliografických prác, ktorými chce pomáhať širšiemu okruhu z záujemcov z radov vedeckých, politických a hospodárskych pracovníkov pri hľadaní potrebnej literatúry pre riešenie určitej aktuálnej problematiky. Po dvoch bibliografických publikáciách neďávno tragicky zosnulého bibliografa dr. J. Bánskeho *Co čítať z polskej literatúry v slovenčine* a *Slovenské mickiewiczizná* a dvoch zoznamoch prvotlačí pod názvom *Katológ prvotlačí UK v Bratislave I a II*, spracovaných dr. Imrichom Kotvanom, zostavil ten istý knižničný a literárnohistorický pracovník bibliografiu *Štúrovské tlač* UK v Bratislave, ktorá vyšla pri príležitosti 100. výročia E. Štúra. Bolo by bývalo iste záslužné pokúsiť sa pri významnej jubilejnej príležitosti o bibliografické zhrnutie nielen Štúrovských knižných a časopiseckých prác, ale aj o spracovanie bibliografie celého literárneho odkazu všetkých štúrovcov, na ktorých sa, až na niektoré výnimky, pri štúrovskej storočnici celkove zabudlo. Kotvan vymedzil svoju prácu pomerne veľmi úzko, a to na zhrnutie knižných tlačí, ktorých autorom je E. Štúr alebo príslušníci jeho generácie — štúrovci. Všimol si aj časopisecké periodické publikácie ako také, no nie v úplnosti. Kotvan narážal pri zostavovaní svojej bibliografie, obmedzenej iba na zbierky Univerzitnej knižnice v Bratislave, predovšetkým na zásadnú otázku, koho zaradiť, resp. pokladať za príslušníka štúrovskej generácie. Na túto otázku nedala doteraz ešte naša historiografia jednoznačnú odpoveď, hoci práve Štúrova storočnica mala povzbudiť našich historikov a literárnych vedcov, aby presne vymedzili pojem Štúrovca a aby sa pokúsili zostaviť zoznam všetkých štúrovcov a všimnúť si ich činnosť a odkaz. Ani štúrovská konferencia z roku 1955 sa nezaoberala touto problematikou. Je isté, že štúrovcov bolo viac, ako ich uvádza Kotvanov zoznam, totiž 40. V Kotvanovom zozname nenachádzame mnohých štúrovcov, napr. ani takého Jána Palárika, ktorého treba tiež pokladať za štúrovca, aj keď nebol priamo Štúrovým odchovancom, ale svoju verejnú činnosť začal ako prispievateľ Slovenských národných novín. Do svojho zoznamu zaradil Kotvan nielen tzv. prvotlače štúrovské, ale aj neskoršie ich vydania, prípadne knižné výbory z ich diel, najmä časopiseckých. Kotvan opatril každé heslo signatúrami, pod akými sa to ktoré dielo v zbierkach UK nachádza, takže jeho publikácia tým získala na užitočnosti. Na čelo svojho bibliografického zoznamu postavil dielo E. Štúra a potom už pokračoval abecedne, pričom nevyňal a osobitne neuvádza napr. časopisy, kalendáre, almanachy a pod. Kotvanova publikácia splní iste svoje poslanie a povzbudí aj autora, aby pokračoval v začatej práci, ktorej výsledkom by mohla byť celková bibliografia knižných prác štúrovskej generácie aj s vyriešením problematiky, ktorú takáto bibliografická práca prináša.

Pri príležitosti otvorenia nových miestností UK v budove na Michalskej ul. č. 1 vydala správa UK pod názvom *Univerzitná knižnica v Bratislave* sprievodcu, v ktorom nás zoznámuje s históriou UK, s niektorými zaujímavými údajmi o jeho knižných fondoch, ako aj o celkovej organizácii agendy.

Fr. Bokes

SPRIEVODCA PO FONDOCH ŠTÁTNEHO ÚSTREDNÉHO ARCHÍVU V PRAHE. Štátny ústredný archív v Prahe (StÚA) vytvorili na jeseň 1954 zlúčením ÚAMV (Ústredného archívu ministerstva vnútra) a Archíva země České. Sústreďuje vo svojich fondoch ohromné množstvo materiálu, ktorý vznikol prevažne z činnosti ústredných štátnych úradov. Zásluhou pracovníkov StÚA máme už k dispozícii príručky, ktoré nás oboznamujú s nesmiernym kultúrnym bohatstvom nášho najväčšieho a najbohatšieho archívu.

I.

Sprievodca po Ústrednom archíve Ministerstva vnútra v Prahe. Vydalo Ministerstvo vnútra v Sborníku archivních prací v Prahe 1952, strán 228 + 24 strán obrazových príloh.

Na začiatku publikácie je stať o dejinách ÚAMV, o jeho často pohnutých osudoch od 16. stor. až do súčasnosti. Ďalej je opis jednotlivých fondov, ktorých bolo v čase napísania Sprievodcu v archíve celkom 162. V závere je pripojený zoznam úradov a inštitúcií, ktorých archívy alebo registratúry sa tu opisujú, ďalej večný register k obsahu jednotlivých fondov a študijný poriadok ÚAMV. Sprievodca končí radom reprodukcií, ktoré zobrazujú materiál uložený v archíve v typických ukážkach od najstaršej listiny z roku 1145 až po prísne dôverné pokyny prezidia krajiniského úradu v Prahe na sledovanie činnosti komunistov koncom roku 1938.

Archív má aj obsiahlu vedeckú knižovňu s viac ako 50 000 zväzkami a je vybavený moderným fotolaboratóriom a konzervačno-technickým oddelením.

Dokumenty uložené v ÚAMV siahajú ďaleko do minulosti, najstaršie sú už z polovice 12. stor. K dejinám predhusitského obdobia a pre dejiny 15. a 16. stor. sú najcennejšie pramene listiny, ktorých je v archíve sústredených na 9000, a krajiniské dosky. Pre ďalšie obdobie majú najväčší význam fondy České oddělení dvorské komory, České gubernium a České místodržitelství. Prvoradý význam pre štúdiu dejín obdobia kapitalizmu a imperialismu majú fondy Policejní ředitelství, Zemský úřad, Vrchní zemský soud, Vrchní státní zastupitelství a rad ďalších. Cenné sú ďalej fondy získané v Viedne po roku 1918 a fondy jednotlivých ministerstiev predmníchovskej republiky.

Bohatstvo prameňov, uložených v Štátnom ústrednom archíve (predtým ÚAMV) je skutočne nepreberné a možno ho využiť na štúdiu najrozličnejších otázok hospodárskeho a politického vývoja. Je len škoda, že zatiaľ väčšina fondov nie je do tej miery usporiadaná, aby sa v nich dalo dobre vedecky pracovať.

Veľké množstvo materiálu je tu aj k slovenským dejinám, a to najmä pre obdobie od roku 1918. Stačí napríklad poukázať na fondy jednotlivých ministerstiev, kde sú dokumenty pre celé územie predmníchovskej republiky. V archíve sú uložené registratúry Ministerstva obchodu, priemyslu a živnosti, Ministerstva pôšt a telegrafov, Ministerstva verejných prác, Ministerstva sociálnej starostlivosti, Ministerstva pre zásobovanie ľudu, Ministerstva spravodlivosti a ďalších. Najcennejšie materiály budú vo fondoch Ministerstva vnútra a ďalej Ministerstva pre zjednotenie zákonov a organizácie správy, ktoré malo za úlohu zjednocovať právne normy v českých krajinách a na Slovensku. Sú tu dokumenty k dejinám robotníckeho hnutia a k činnosti slovenskej buržoázie za prvej republiky.

II.

Štátny ústredný archív Praha, Průvodce po archivních fondech II. Spracoval kolektív pracovníkov pod vedením Josefa Nuhlička, vydala Archivní správa ministerstva vnútra v Prahe 1953, strán 224 + 12 strán obrazových príloh.

V úvode píše autori o vývoji a raste bývalého krajiniského archívu, ktorý vydal za čas svojho trvania aj veľký rad publikácií pramenného charakteru. Okrem základného materiálu domáceho pôvodu je tu uložených na 200 000 prepisov z cudzích archívov a 13 500 fotokópií, ktoré po svojom použití môžu podstatne prispieť k poznaniu stredoeurópskych politických dejín v období feudalizmu.

Materiál archívu je rozdelený do 36 fondov, z ktorých je pre staršie obdobie najdôležitejší Archív koruny Českej, obsahujúci materiál z obdobia 1158—1871, ktorého príjem-

com bol český panovník alebo stavý. Významnejšími fondmi pre staršie dejiny sú aj Český zemský snem, Zemský výbor a Zemské zastupiteľstvo. Nemenej dôležitá je aj Berní rula, ktorá má zásadný význam pre poznanie hospodárskeho a sociálneho života našich krajín v 17. stor. Rovnaký význam ako Berní rula má pre neskoršie obdobie Tereziánsky kataster, ktorý po svojom využití môže povedať rozhodné slovo k českým dejinám 18. stor. Pre poznanie hospodárskeho života môže priniesť veľmi dôležité poznatky fond Pražská mincovňa obsahujúca materiál z obdobia 1538—1857. 40 000 zväzkov pozemkových kníh, ktoré sa môžu použiť ako základný prameň pre presun pozemkovej držby, je uzavretých vo fonde Pozemkových kníh. Kúpami po roku 1945 sa rozrástol fond Rodinné archívy a nemenej zaujímavé sú aj ďalšie fondy, obsahujúce jednak zbierku rukopisov, jednak pozostalosti významných českých historikov. Zoznam fondov je uzavretý zbierkou prepisov materiálu z cudzích archívov či už domácich, alebo zahraničných, ktorý má vzťah k českým dejinám.

Aj II. diel Sprievodcu po archívnych fondoch obsahuje materiál, ktorý má význam pre štúdium slovenských dejín, ako materiál z fondu Pražská mincovňa v Knihe dlbov z rokov 1796—1857, zaznamenávajúci všetky položky za dovozy a clo z Uhorska, ďalej v pozostalosti historikov, z ktorých niektorí pôsobili dlhší čas v Bratislave. Vo fonde Sbirka prepisů je uložené množstvo archíválií vzťahujúcich sa svojim obsahom k slovenským dejinám, práve tak ako v prepisoch archíválií z domácich archívov.

V závere publikácie je register s niekoľkými reprodukciami, z ktorých je najzaujímavejšia listina Fridricha Barbarossu z roku 1158.

V. Peša — J. Jirásek

ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. Průvodce po fondech a sbírkách. Spracoval archívny kolektív za vedenia V. Hlavsu. Vydala archívna správa Ministerstva vnútra v Prahe 1955, strán 176 + 12 strán obrazových príloh.

Sprievodca po fondech a zbierkach archívu hlavného mesta Prahy je ďalšou cennou pomôckou historikom pri ich práci. Úvodom načrtáva publikácia dejiny archívu, ktorého počiatky siahajú do 14. stor. Na krátky úvod nadväzuje kapitola o dejinnom vývoji pražských miest od 13. stor. až do roku 1949. Po prečítaní týchto dvoch kapitol je bádateľovi zrejmy význam archívu, ktorý sústreďuje materiál pre dejiny nášho hlavného mesta. Materiál uložený v archíve je rozdelený na štyri veľké oddelenia. Prvé obsahuje pramene mestskej pražskej samosprávy, druhý materiál vzťahujúci sa na dejiny iných inštitúcií, tretí matriky a posledný rozličné zbierky. Vnútorne je každý z týchto uzavretých celkov rozdelený podľa obsahu, časového zaradenia a teritoriálnej oblasti.

Materiál uložený v prvom celku obsahuje pergamenové a papierové listiny, predovšetkým však dôležité privilégia pražských miest. Dôležitú časť tejto zbierky tvoria aj úradné knihy jednotlivých pražských miest (Starého, Nového, Židovského, Malej strany a Hradčan). Napokon uzatvára tento celok materiál týkajúci sa dejín obcí pripojených k Prahe roku 1901 a roku 1922.

Druhý celok na rozdiel od prvého obsahuje materiál novšieho charakteru, s výnimkou vrchnostenskej správy. V tomto oddelení sú uložené pozemkové knihy aj zo 16. stor. Z dôležitejšieho materiálu obsahuje ešte písomnosti policajného riaditeľstva, policajného komisárstva, pražských škôl, cechov, spolkov a súkromných činiteľov. Na rozdiel od prvého celku ide o materiál novšieho charakteru.

Tretí celok obsahuje matriky jednak pre vnútorný mestský obvod, jednak pre vonkajší obvod. Väčšina písomností je z obdobia 18. a 19. stor., hoci niektoré matriky siahajú svojím pôvodom do 17. stor.

Sprievodcu po archíve hlavného mesta Prahy uzaviera celok Zbierok, ktorých najdôležitejšie písomnosti zhoreli pri požiarí Staromestskej radnice roku 1945. Sú tu uložené plagáty, vyhlášky, patenty a noviny.

Na rýchlejšiu orientáciu bádateľa po archíve je pripojený menný a vecný register, zoznam doteraz vydaných publikácií hovoriacich o dejinách a zbierkach archívu. Ruské a nemecké résumé s niekoľkými fotografiami najcennejších listín v archíve zachovaných uzaviera túto vydarenú publikáciu, ktorá sa iste stretne s ohlasom, najmä u tých historikov, ktorí sa zaoberajú dejinami miest.

J. Jirásek

Svetoňova štúdiá o slovenskom vystahovalectve v období uhorského kapitalizmu, teda zhruba v období od rakúsko-uhorského vyrovnania až po prvú svetovú vojnu, upozorňuje na veľmi závažný problém, s ktorým sa musia aj slovenskí historici dôkladne zaoberať, ak budú chcieť osvetliť niektoré stránky spoločenského vývinu na Slovensku. Vystahovalectvo totiž patrilo v posledných sto rokoch k závažným problémom spoločenského vývinu na Slovensku, no naši historici sa s ním ešte vážnejšie nezaoberali, hoci veľmi úzko súvisí tak s riešením roľníckej problematiky, ako aj s vývinom robotníckeho hnutia v Uhorsku a na Slovensku. Že ide o veľmi závažný problém, vidieť z toho, že v období od roku 1869 až do roku 1914 vystahovalectvom ubudlo na území Slovenska takmer 600 000 ľudí, čo znamená, že vystahovalectvom postihovalo Slovensko zo všetkých európskych krajín najviac. V Uhorsku si vystahovalecký problém a jeho dôsledky uvedomovali aj vládnuce triedy, ktoré sa napokon bránili vystahovalectvu, no nenašli uspokojivé riešenia. Svetoň sa zaoberá vo svojom príspevku predovšetkým štatistickou stránkou tohto problému a len kde-tu poukazuje aj na jeho stránky z hľadiska vývinu spoločenských pomerov v Uhorsku. Všetma si vystahovalectvo nielen do zahraničia, najmä do USA, ale aj v rámci Uhorska a Rakúsko-Uhorska, zisťuje jeho príčiny i dôsledky, ako aj účinky na rast obyvateľstva. Svetoňov príspevok, ktorý nevyčerpáva danú problematiku do dôsledkov a podrobne, je veľmi podnetný najmä pre historikov, ktorí nájdu v ňom poučenia, ako aj podnety pre ďalší výskum. Svetoň správne konštatuje, že jedným z hlavných dôvodov vystahovalectva bolo skryté agrárne preľudnenie, pričom sa len v období 1890—1910 vystahovalo zo slovenského územia až 270 000 poľnohospodárskych robotníkov, medzi nimi práve najkvalitnejší.

Fr. Bokes

JÁN PALÁRIK, ZA REČ A PRÁVA ĽUDU. Kultúrno-politické články. Edične pripravil a úvodnú štúdiu napísal M. Gašparik, vysvetlivky spracovali M. Gašparik a J. Butvin. Vyšlo ako 20. zväzok v edícii Naši klasici a ako druhý zväzok Diela Jána Palárika v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry. Bratislava 1956. Strán 210.

V rámci sústavného prístupňovania literárneho odkazu príslušníkov štúrovskej generácie a poštúrovskeho obdobia našej národnej minulosti bolo záslužné venovať pozornosť aj osobnosti a dielu Jána Palárika. Jeho dramatický odkaz je našej širšej verejnosti dostatočne známy z inscenácií jednotlivých dramatických diel, ktoré neprestali byť ani v minulosti, ani teraz živou súčasťou repertoáru našich divadiel. Ináč bolo s publicistickou činnosťou Palárikovou, ktorá nie je síce nijako bohatá, ale zato veľmi významná, keďže podstatným spôsobom zasahovala do kultúrneho a politického diania na Slovensku v období medzi rokmi 1849 až 1870. Palárikovo verejné pôsobenie sa začína už roku 1848 dopisovaním do Štúrových Slovenských národných novín a rozvíja sa potom predovšetkým v období Bachovho absolutizmu, a to na stránkach časopisu Cyril a Method, Hurbanových Slovenských pohľadov, Katolíckych novín, neskoršie v Priateľovi školy a literatúry, Pešbudínskych vedomostiach, Slovenských novinách (Bobulových), Priateľovi ľudu a v rôznych literárnych almanachoch (Sokol, Lipa, Concordia). Palárik bol na svoju dobu veľmi vzdelaný katolícky kňaz, odchovaný francúzskou literatúrou (Montesquieu), českou (Bolzano) a novinárskym pôsobením K. Havlíčka, ktorý mal na jeho publicistický rast značný vplyv. Mikuláš Gašparik vybral pre edíciu Za reč a práva ľudu len Palárikove kultúrno-politické články, a to tiež nie všetky, takže aj naďalej nám Palárik zostáva len čiastočne známy a pokiaľ ide o jeho publicistickú činnosť a jej význam, bude sa treba pri inej príležitosti vrátiť k nej. Gašparik publikuje iba tie články, s výnimkou jedného staršieho *O slovenskej vzájomnosti*, ktoré uverejnil Palárik v šesťdesiatych rokoch, keď na Slovensku nastal aj jeho pričinením oživený ruch národný a politický po odstránení Bachovho absolutizmu. V týchto príspevkoch sa nám predstavuje Palárik ako ostrý kritik súčasných ústavnoprávnych pomerov i ako podnetný tvorca nových formulácií pre riešenie národnostnej otázky v Uhorsku. Palárik sa stal týmito svojimi článkami a úvahami kliesniteľom politického ruchu na Slovensku najmä v šesťdesiatych rokoch minulého storočia a jedným z vtedy najčelnejších dejateľov. Vplýval na formuláciu martinského Memoranda, ktoré sa od roku 1861 stalo programom slovenského politického úsilia. No Palárik nebol úplne zajedno s tým, o čo sa usilovali Št. M. Daxner, J. M. Hurban, prípadne iní rovesníci a odchovanci Štúrovi, ale postavil sa na bázu možnosti vyrovnáť sa s Maďarmi, a to na podklade upustenia od jedného z hlavných memorandových požiadaviek, ktorým bolo tzv. Slovenské okolie. Napokon sa

dostal Palárik do tábora tzv. Novej školy, ktorú vytvoril J. N. Bobula okolo Slovenských novin. Tieto sa stali orgánom práve propagujúcim vyrovnanie sa s Maďarmi. Pravda, Palárik, ktorý sa zúčastnil zápasu medzi Pešťbudinskými vedomosťami, orgánom tzv. Starej školy a Slovenskými novinami, nedožil sa už bezvýslednosti a márnosti úsilia o rozumné vyrovnanie Slovákov s Maďarmi na podklade slušného splnenia požiadaviek národnostnej rovnoprávnosti.

K vydaniu Palárikových článkov mal by som niekoľko poznámok. Predovšetkým mala byť edícia úplnejšia a obsahovať aj niektoré Palárikove články z obdobia Bachovho absolutizmu, najmä pravda, tie, v ktorých sa Palárik prejavil ako pokrokový aj bojovný kňaz, usilujúci sa nielen o isté reformy cirkevnopolitické, ale aj v cirkevnom živote vôbec (napr. článok *Myšlienky o spojení se všech křesťanských vyznání*), ďalej článok dôležitý pre posúdenie ďalšieho prenikania štúrovej spisovnej slovenčiny a jej definitívneho uplatnenia, ktorý uverejnil Palárik v Hurbanových Slovenských pohľadoch, roč. II. Pripadne si mal vydavateľ všimnúť aj rukopisnú pozostalosť Palárikovu a čerpať z nej. Pri ediciách, ako je aj edícia Palárikových článkov, sú veľmi dôležité nielen bibliografické poznámky, ale najmä vysvetlivky. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry nevenuje vždy týmto poznámkam dostatočnú pozornosť, aj keď ich často vypracúvajú buď editori sami, alebo niektorý vedecký pracovník, ktorý pozná obdobie, do rámcu ktorého edícia patrí. Vo vysvetlivkách k edícii Palárikových kultúrno-politických článkov nachádzame rad nesprávností a nepresností. Na str. 193 uvádzajú autori vysvetliviek pojem uhorskej zastupiteľskej rady, miesto zaužívaného termínu miestodržiteľská alebo námestná rada, Pešti Hirlap bol orgánom L. Kossutha, ktorý bol jeho redaktorom od založenia časopisu, teda už od roku 1841, ale nebol jeho redaktorom ani do roku 1848, ani od toho roku, ale len do roku 1854 (str. 195), uhorský snem uzákonil a nie vyhlásil zákony z roku 1848 (str. 195), Fr. Deák nebol po roku 1861 zvolený za vyslanca do vienského ríšskeho snemu (správne ríšskej rady), pretože to nebolo zlučiteľné s jeho postavením v uhorskom politickom živote (str. 196), Rieger bol jedným zo zástupcov Českého kráľovstva a nie krajiny, čo je podstatný rozdiel (str. 198), nesprávna je veta, že Metternich pred vienskou marcovou revolúciou vo Viedni roku 1848 utiekol do Londýna (199), na str. 201 nemožno hovoriť o politickej strane revolučnej na čele s K. Tiszom práve tak, ako nemožno uviesť Tiszu do súvislosti s udalosťami v sedemdesiatych rokoch, osudnými pre Slovákov, ako by bol hýval Tisza v tom čase predsedom vlády, ale bol v tom čase len ministrom vnútra. V úvodnej štúdii pokúsil sa M. Gašparík ako dobrý znalec materiálu vystihnúť podstatné črty Palárikovej osobnosti, aj keď zostal dlhý čo do úplnosti a nevystihol všetky podstatné charakteristické stránky jeho postavy a činnosti v kultúrno-politickej oblasti. Hlavnou zásluhou tohto príspevku je nesporné to, že poukázal veľmi podnetne na potrebu venovať Palárikovej osobnosti oveľa väčšiu pozornosť, než sme jej venovali doteraz. V štúdii používaný termín cirkevná sfľahta nie je správny a výstižný a lepšie by bolo používať termín hierarchia. Pozornosť literárnych historikov i historikov po náležitom objasnení revolučných rokov 1848/49 a rokov, ktoré im predchádzali a bezprostredne súviseli s činnosťou vedúcich príslušníkov Štúrovej generácie, bude sa v budúcných rokoch iste obracať k objasneniu päťdesiatych rokov 19. stor. a tu sa dostane Palárikovi, primerane jeho významu, zaslúženej pozornosti a možno, že sa dočkáme aj monografického spracovania jeho osobnosti a diela.

Fr. Bokes

JANKO JESENSKÝ V KRITIKE A SPOMIENKACH. Sborník zredigoval A. Matuška, Z. Jesenská a G. Rapoš, úvod napísal A. Matuška. Vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry ako 2. zväzok edície Pamäti a dokumenty. Bratislava 1955. Strán 741 a fotografické prílohy.

Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, ktoré je predovšetkým povolané, aby vydávalo klasické dedičstvo z oblasti slovenskej krásnej literatúry, vydáva v osobitnej sérii Pamäti a dokumenty obsiahle sborníky, venované významným osobnostiam našej literatúry, ktoré sa podstatným spôsobom zaslúžili o jej rozvoj v duchu pokrokových tradícií našich národných dejín. Po sborníkoch o Petrovi Jilemnickom, P. Országhovi-Hviezdoslavovi a Františkovi Votrubovi vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry obsiahly sborník venovaný životu a dielu básnika, spisovateľa a politika Jána Jesenského. Redaktorom sborníka, najmä Z. Jesenskej a G. Rapošovi, podarilo sa zhromaždiť do tohto sborníka v podstate všetko, čo cenného bolo o Jesenskom napísané a navyše ešte mnoho nových príspevkov, ktoré vznikli dodatočne práve pre tento sborník. Ide prevažne o spomienkové príspevky, ďalej o štúdie, ktoré sa týkajú Janka Jesenského ako básnika a literáta vôbec, a napokon

o výber z bohatej korešpondencie. Pre historika, ktorý sa bude zaoberať slovenskými dejinami v tretej štvrtine 19. stor. a prvej polovici 20. stor., bude Jesenského sborník nepostrádateľným prameňom na získanie rôznych údajov objasňujúcich a vysvetľujúcich spoločenské pomery a ich vývin na Slovensku v uplynulých 75 rokoch, a to najmä pokiaľ ide o slovenskú malú a strednú buržoáziu, ktorej bol Jesenský nielen príslušníkom, ale aj ostrým kritikom, ako sa to odráža aj v jeho umeleckom diele. Jednotlivé spomienkové príspevky nemajú prirodzene jednakú hodnotu a neprinášajú vždy úplne hodnoverný materiál o osobnosti Jesenského a o spoločnosti, v ktorej žil a tvoril. Redaktori neboli pri ich úprave dostatočne kritickí a najmä neporovnávali údaje, takže historik, ak použije tieto spomienky ako materiál, bude musieť vykonať dosť obťažnú kritiku na zistenie správnosti a pravdivosti mnohých údajov. Na čele sborníka je umiestená rozsiahla štúdia Anny Horákovvej-Gašparikovej, ináč erudovanej historičky, ktorá ako martinská rodáčka pokúsila sa opísať martinské spoločenské pomery najmä pred prvou svetovou vojnou, no zostala iba pri ich celkovej charakteristike a nepodala ich ani v úplnosti, najmä však nie v ich protirečivosti, aj keď spôsob jej podania má ráz historického obrazu načrtnutého výraznými farbami a štylistickou vybrúsenosťou. Horákovvej príspevok dopĺňujú zaujímavými údajmi príspevky oboch Jesenského bratov, Fedora a Vladimíra. Pri publikovaní korešpondencie neuviedli redaktori adresátov, no dá sa tušiť, že väčšina listov bola napísaná básnikovej manželke. Okrem korešpondencie sú v tejto časti uverejnené aj niektoré Jesenského články. Poznámky a vysvetlivky k jednotlivým príspevkom sborníka, uvedené na konci, obsahujú údaje k 95 príspevkom sborníka, z ktorých len 24 bolo už predtým publikovaných. Poznámky sa vzťahujú na rôzne skutočnosti uvádzané v texte príspevkov, ktoré sú dnešným čitateľom už málo známe. Do týchto poznámok, na správnosť ktorých mala redakcia sborníka predovšetkým bedliť, vklzol celý rad mylných údajov a nesprávnych formulácií, ako aj mnohé tlačové chyby, ktoré ich znehodnocujú. Stačí azda uviesť len niekoľko z nich. „Bachhusári“ nebol posmešný názov nemeckých úradníkov Bachovej éry v Rakúsku, ale v Uhorsku (str. 710). Slovenský denník vychádzal v rokoch 1900—1902 a potom od roku 1910 (str. 716), Krajinský vestník holi úradné noviny Krajinského úradu v Bratislave a nie slovenský autonómny časopis (str. 719), Slovenská pravda nebol časopis malorofníckeho ľudu a nezaložil ho M. Hodža, ale bol časopisom Hlinkovej slov. ľudovej strany, založil ho A. Hlinka a redigoval K. Körper (723), jogállam nie je štát postavený na práve, ale právny štát (str. 729), nemzetállamské sa nesprávne a nejasne vysvetľuje takto: na základe myšlienky existencie jediného štátu v Uhorsku, štátu maďarského, len súdy „štátu vládnúceho“ mali právo rozhodovania, čo je vonkoncom nesprávne (str. 730), a iné. Cenný je súbor reprodukovovaných fotografií, ktoré nám približujú osobnosť básnikovu nemenej ako spomienky na neho.

Fr. Bokes